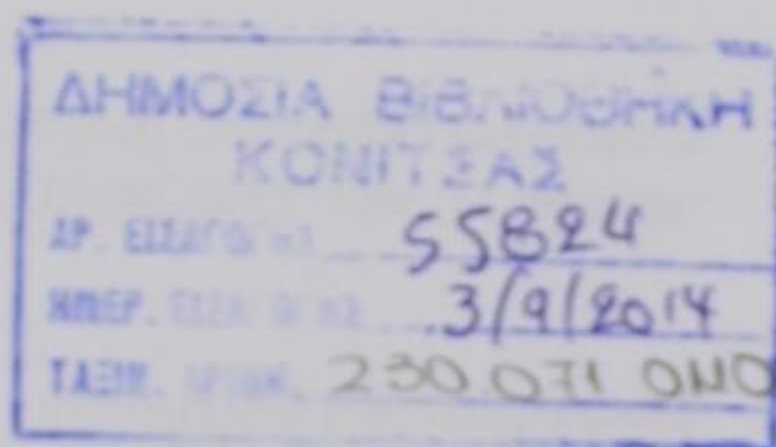

«ΟΜΟΤΙΜΟΙΣ ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΟΣ»
ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΙΚΟΥΡΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΛΑΠΠΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

κωδ. βιβλ. 8977

«ΟΜΟΤΙΜΟΙΣ ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΟΣ»

Τιμητικός τόμος
για τον Επίκουρο Καθηγητή
Δημήτριο Λάππα

Επιμέλεια
Ιωάννη Β. Κογκούλη

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Επιμέλεια εκδόσεως, διορθώσεις, εξώφυλλο: Ι.Β. Κογκούλης, Κεραμοπούλου 11, τηλ. 2310.286033, fax 2310.996961, T.K. 54622, Θεσσαλονίκη

Επιστημονική Επιτροπή:

Ιωάννης Β. Κογκούλης, Καθηγητής
Άννα Κόλτσιου-Νικήτα, Αν. Καθηγήτρια
Παναγιώτης Σκαλτσής, Αν. Καθηγητής
Βασιλική Μητροπούλου, Επ. Καθηγήτρια
Μαρία Ράντζου, Λέκτορας

Σελιδοποίηση: *Μιχάλης Νόττας*

Αριθμός Εκτύπωσης: 1695

ISBN 978-960-467-354-4

© 2012

Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
Κων. Μελενίκου 5, T.K. 546 35, Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 208.540, Fax 2310 245.541
Web: <http://www.kyriakidis.gr>

Αθήνα: Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο,
Στοά του Βιβλίου,
Πεσμαζόγλου 5, T.K. 105 64
τηλέφωνο και fax: 210 32.11.097

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά το Ν.2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν.100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια εκδότη.

«Οὐ γάρ ὡς διδάσκαλος μαθηταῖς,
ἀλλ' ὡς μαθητῆς μαθηταῖς
ὁμοτίμοις διαλεγόμενος,
οὕτως ἐξισάζει τὸν λόγον»
(Ἰω. Χρυσόστομος, PG 61.407)

Τῷ Ἐλλογιμωτάτῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κογκούλῃ, Καθηγητῇ τῆς
Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, τέκνῳ τῆς ἡμῶν Μετριότητος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ,
χάριν καὶ εἰρήνην παρὰ Θεοῦ.

Ἀσμένως ἐπληροφορήθημεν τὴν εὐγενῆ ὑμῶν
πρωτοβουλίαν ὅπως τὸ ἔργον τοῦ προσφάτως ὀλοκλήρωσαντος
τὴν ἀκαδημαϊκὴν αὐτοῦ συναδέλφου ὑμῶν ἐν τῷ Τμήματι
Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, ἐπικούρου καθηγητοῦ τοῦ Τομέως Λατρείας,
Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Διοικήσεως κυρίου
Δημητρίου Λάππα διὰ τῆς ἐκδόσεως ἀφιερωματικοῦ τόμου.

Ἡ πολυετὴς προσφορὰ τοῦ τιμωμένου ἐπιστήμονος καὶ
ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου εἰς τὰ πανεπιστημιακὰ ἔδρανα δὲν
ὑπῆρξε μόνον προσφορὰ εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν ἀλλὰ καὶ
εἰς τὴν καθόλου θρησκευτικὴν ἀγωγὴν καὶ μόρφωσιν τῶν νέων,
καθ' ὅσον μέγα μέρος τῆς ἐρευνητικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς
δραστηριότητος αὐτοῦ ἐδαπανήθη εἰς ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν
διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν εἰς τὴν
δευτεροβάθμιον ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὴν διαλογικὴν ἐπικοινωνίαν
μεταξὺ τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Εἶναι δέ
τοῖς πᾶσι γνωστὴ ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ σημασία τοῦ διαλόγου οὐχὶ
μόνον ὡς διδακτικοῦ τρόπου ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦ μόνου
ἀποτελεσματικοῦ μέσου προσεγγίσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδίως
τῶν νέων, καθὼς ἀποκαλύπτει τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις καὶ τὴν
ἀγάπην τοῦ ἐπιχειροῦντος καὶ ἐπιδιώκοντος τὸν διάλογον. Τοῦτο
πράττει καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν ἡμῶν Πατριαρχεῖον χρησιμοποιοῦν
τὸν διάλογον τόσον εἰς τὰς διαχριστιανικὰς καὶ διαθρησκευτικὰς
ἐπαφὰς αὐτοῦ ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ παντὸς
ἀνθρώπου καλῆς θελήσεως.

Διὸ καὶ μετὰ χαρᾶς καὶ εὐαρέσκείας ἐπευλογοῦμεν τὴν ὡσαύταν
ταύτην πρωτοβουλίαν τῆς ἐκδόσεως τιμητικοῦ τόμου διὰ τὸν

Διὸ καὶ μετὰ χαρᾶς καὶ εὐαρέσκείας ἐπευλογοῦμεν τὴν ὡσαύταν
ταύτην πρωτοβουλίαν τῆς ἐκδόσεως τιμητικοῦ τόμου διὰ τὸν

συγκοπιάσαντα ἐπὶ πολλὰ ἔτη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸ γεώργιον τῆς αὐτόθι Θεολογικῆς Σχολῆς ἐλλογιμώτατον καθηγητὴν καὶ προσφιλὲς τέκνον τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριον Δημήτριον Λάμπαν, τῷ ὁποίῳ ἐγκαρδίως καὶ πατρικῶς εὐχόμεθα πλουσίαν τὴν εὐλογίαν τοῦ παναγάθου Θεοῦ εἰς συνέχισιν τοῦ ἱεροῦ καὶ κοινωφελοῦς ἔργου αὐτοῦ ἐπὶ ἔτη πολλά.

Ἡ δὲ Χάρις τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ εἴη μετὰ πάντων τῶν διδασκόντων ἐν τῷ Τμήματι Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης φωτίζουσα ὑμᾶς φωτισμὸν γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

βιβ' Φεβρουαρίου κη'

Ἐκ τῆς ἐκκλησίας
ὁ ἀρχιεπίσκοπος διάκονος πρὸς θεὸν εὐχόμενος.

Πρόλογος

Ο παρών τιμητικός τόμος αποτελεί ελάχιστη έκφραση αγάπης και εκτίμησης έναντι του αγαπητού συναδέλφου μας, Επίκουρου Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Δημητρίου Λάππα.

Αποτελεί ταυτόχρονα ελάχιστη απόδοση του οφειλόμενου στο πρόσωπό του χρέους μας για όλα όσα ο αγαπητός συνάδελφος προσέφερε για πολλές δεκαετίες στο χώρο της επιστήμης της Θεολογίας, της εκκλησιαστικής κατηχητικής διακονίας και γενικότερα της εκπαίδευσης με μόχθο και θυσίες.

Κρατώντας στην καρδιά μας πάντα τις πιο ωραίες αναμνήσεις από τη συνεργασία μαζί του προσευχόμαστε ο Κύριος της ζωής να δίνει στον καλό συνάδελφο υγεία, να είναι τα έτη του πολλά, καλλίκαρπα, πολύκαρπα, να χαίρεται τους ανθρώπους γύρω του και να συνεχίσει να καταθέτει τους καρπούς της πείρας και των γνώσεών του στο χώρο της χριστιανικής αγωγής.

Τον παρόντα τόμο τιμά ιδιαιτέρως το γράμμα του Παναγιωτάτου Πατριάρχη μας Κυρίου ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ, το οποίο και προτάσσουμε. Μαζί με τις ευχαριστίες μας, για την ευλογία του και τις ευχές του, του εκφράζουμε το βαθύτατο σεβασμό μας και την υική μας αγάπη.

Ευχαριστούμε όλους όσοι μετέχουν με τις εργασίες τους στον τόμο αυτόν καθώς και εκείνους που συνέβαλαν οικονομικά για την έκδοσή του.

Ιωάννης Β. Κογκούλης
Καθηγητής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ιωάννης Β. Κογκούλης

Καθηγητής

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΑΠΠΙΑΣ: Ο ΑΚΑΜΑΤΟΣ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΣ, ΔΑΣΚΑΛΟΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ..... 13

Πρωτ. Βασίλειος Ι. Καλλιακμάνης

Καθηγητής

Ο ΚΛΗΡΙΚΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΣΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ
ΚΑΙ ΤΗ ΝΗΠΤΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ 17

Ιωάννης Β. Κογκούλης

Καθηγητής

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ
ΤΟ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ* 29

Dimitra Koukoura

Professor

WOUNDEDNESS, HEALING AND WHOLENESS: BECOMING A
HOLISTIC COMMUNITY OF WOMEN AND MEN 39

Ηρακλής Ρεράκης, Καθηγητής

Ευάγγελος Πεπές, Δρ.

Κωνσταντίνος Σπαλιώρας, υπ. Δρ.

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΕΝΩΣΗΣ..... 45

Λάμπρος Χρ. Σιάσος

Καθηγητής

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΘΑΙΡΕΣΘΑΙ ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ ΤΟ ΑΛΓΟΣ ΤΗΣ
ΚΑΡΔΙΑΣ 67

Δημήτριος Τσελεγγίδης, Καθηγητής Η ΑΓΙΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΩΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΩΣ ΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΠΛΑΝΩΣ ΘΕΟΛΟΓΕΙΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΠΑΛΑΜΑ	79
Άννα Κόλτσιου-Νικήτα Αν. Καθηγήτρια ΚΑΤΟΠΤΡΟΝ ΣΥΖΥΓΟΥ ΓΥΝΑΙΚΟΣ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟ ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟ	89
Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος Αν. Καθηγητής Ο ΜΩΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΥΛΕΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑ	109
Παναγιώτης Ι. Σκαλτσής Αν. Καθηγητής Ο ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ Ο ΣΤΥΛΙΤΗΣ ΣΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ	137
Βασιλική Μητροπούλου Επίκ. Καθηγήτρια ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ	167
Νίκη Παπαγεωργίου Επίκ. Καθηγήτρια ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΗΣΥΧΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΠΑΛΑΜΑ	207
Στυλιανός Τσομπανίδης Επίκ. Καθηγητής «Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΩΣ ΔΙΑΡΚΗΣ ΕΞΟΔΟΣ» Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΜΑΤΣΟΥΚΑ	219

Μαρία Ράντζου

Λέκτορας

ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

- ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ 233

Αθανάσιος Στογιαννίδης

Λέκτορας

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕΣΑ

ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ 249

Ιωάννης Φύκαρης

Λέκτορας

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ

ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΠΡΟΚΛΗΣΕΩΝ..... 265

Ιωάννης Β. Τσάγκας

Σχολικός Σύμβουλος

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗ ΣΤΟ «ΝΕΟ» ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΩΝ ΤΠΕ:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ- ΒΙΒΛΙΚΟΣ- ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ

ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ-

ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ 285

Αντώνιος Δημ. Φραγκούλης

Σχολικός Σύμβουλος

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΜΜΗΤΑΣ (1770-1830)..... 335

Ιωάννης Β. Κογκούλης
Καθηγητής

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΑΠΠΑΣ: Ο ΑΚΑΜΑΤΟΣ ΣΥΝΑΔΕΛ- ΦΟΣ, ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ

Ο κ. Δημήτριος Λάππας γεννήθηκε στο Μάζι Κονίτσης Ιωαννίνων. Προέρχεται από δεκαμελή αγροτική οικογένεια. Μετά τις γυμνασιακές του σπουδές στην Κόνιτσα και στο Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς, φοίτησε επί διετία στο διδασκαλικό τμήμα του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς, από όπου έλαβε το πτυχίο του δασκάλου με το βαθμό «άριστα». Εκπλήρωσε τις διετείς του στρατιωτικές υποχρεώσεις (1962-64) ως έφεδρος αξιωματικός και αρχηγός τάξεως στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών Πεζικού. Είναι έγγαμος και πατέρας 4 (τεσσάρων) τέκνων.

Υστερα από επιτυχείς εισαγωγικές εξετάσεις γράφτηκε το 1963 στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. και ως υπότροφος του Ι.Κ.Υ. καθ' όλα τα έτη σπουδών έλαβε πτυχίο το 1969 με το βαθμό «άριστα». Ακολούθησαν σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή (1969-72) και νέα υποτροφία του Ι.Κ.Υ. Στη συνέχεια παρακολούθησε το μεταπτυχιακό Τμήμα της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. (1973-75) και ακολούθως μετέβη στην Ινδιανάπολη των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου ως υπότροφος του Π.Σ.Ε. και του Ιδρύματος Fullbright παρακολούθησε διετή μεταπτυχιακό κύκλο μαθημάτων (1976-78) και έλαβε το Master της Θεολογίας.

Το έτος 1999 μετά από θετική κρίση της υποβληθείσας διδακτορικής διατριβής του αναγορεύτηκε διδάκτορας Θεολογίας του Τμήματος μας με το βαθμό «άριστα» (17.6.1999).

Κατά τη διάρκεια των πολυετών και εντατικών παιδαγωγικών και θεολογικών του σπουδών προσέφερε επίσης πλούσιο και σημαντικό διδακτικό έργο. Για το έργο αυτό επιμαρτυρούν οι επιστολές ευαρέσκειας και ευχαριστιών προς το πρόσωπο του κρινόμενου που καταχωρούνται στο Παράρτημα του Υπομνήματος που υπέβαλε κατά την υποψηφιότητά του στη θέση του Λέκτορα.

Υπηρέτησε ως διδάσκαλος σε Δημοτικά Σχολεία της Θεσσαλονίκης (1966-69), ως καθηγητής θεολογίας σε Ιδιωτικό Γυμνάσιο (1970-1971), ως αρχηγός παιδικών Κατασκηνώσεων (1969-72) και ως συντονιστής-

βοηθός Γεν. Διευθυντή των Κατηχητικών Σχολείων της Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (1968-76).

Ο κ. Δημήτριος Λάμπας διορίστηκε ως βοηθός στο Εργαστήριο Χριστιανικής Παιδαγωγικής το 1972. Μετά τις διετείς μεταπτυχιακές παιδαγωγικές σπουδές του στις Η.Π.Α. (1976-1978) και την απόκτηση του διδακτορικού του διπλώματος (1999), το 2000 διορίστηκε στο Τμήμα μας ως Λέκτορας με διδακτικό αντικείμενο «Κατηχητική - Παιδαγωγική» και το 2008 Επίκουρος Καθηγητής στο ίδιο αντικείμενο.

Στα 37 έτη της υπηρεσίας του στο Πανεπιστήμιο ανέπτυξε πλούσιο διδακτικό έργο. Σε τούτο συνέβαλε οπωσδήποτε η προηγούμενη διδακτική του εμπειρία, καθόσον είχε ήδη εργασθεί ως δάσκαλος στη Δημοτική Εκπαίδευση (1966-69) ως θεολόγος στη Μέση εκπαίδευση (1970-71), ως αρχηγός παιδικών κατασκηνώσεων (1969-72) και ως Κατηχητής Σχολείων της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (1968-76).

Στη διάρκεια της πολυετούς πανεπιστημιακής του θητείας επικέντρωσε την προσοχή του σε πέντε κυρίως μαθήματα: ένα υποχρεωτικό, δύο επιλεγόμενα και δύο εναλλασσόμενα μεταπτυχιακά.

Το υποχρεωτικό μάθημα είναι η «**Πρακτική Άσκηση Διδακτικής του μαθήματος των Θρησκευτικών**» (ΜΘ), που γίνεται στο Ζ' και Η' εξάμηνο σπουδών και διαλαμβάνει δύο τομείς: Την εξάσκηση των φοιτητών κατά ομάδες εντός της πανεπιστημιακής αίθουσας και την παρακολούθηση διδασκαλιών ΜΘ σε Γυμνάσιο και Λύκεια.

Στα πλαίσια της «Πρακτικής Άσκησης Διδακτικής ΜΘ» ο κ. Δημήτριος Λάμπας έδινε στους φοιτητές «Φάκελο» 200 περίπου σελίδων με διδακτικό και ψυχο-παιδαγωγικό υλικό. Το επιλεγόμενο και επίλεκτο αυτό υλικό φέρει τις υπογραφές όλων όσοι κατά καιρούς υπηρέτησαν τη Χριστιανο-Παιδαγωγική κατάρτιση των φοιτητών από ιδρύσεως του Παιδαγωγικού Τομέα, αλλά και πιο πριν.

Από τα δύο επιλεγόμενα που δίδαξε, το πρώτο ήταν: **Ο διάλογος και το μάθημα των Θρησκευτικών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση**, με διδακτικό εγχειρίδιο το ομώνυμο βιβλίο, εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2000, σ.σ. 512.

Σε αδρές, κεφαλαιώδεις γραμμές τα θέματα που διαλαμβάνονταν ήταν τα ακόλουθα: Ο Σωκρατικός διάλογος. Ο διάλογος και η διαλεκτική. Ο βιβλικο-διαθηκικός, ο πατερικός και ο σύγχρονος παιδαγωγικός διάλογος. Η διαλογικότητα των περιεχομένων του θρησκευτικού μαθήματος. Το διαλογικό πρόσωπο δασκάλου και μαθητών. Οι σωστές διαπροσωπικές σχέσεις. Οι αρχές λειτουργίας του διδακτικού διαλόγου. Κανόνες και τε-

χνικές της διαλογικής συζήτησης. Η εφαρμογή του διαλόγου και της ομαδικής διδασκαλίας στο θρησκευτικό μάθημα. Το συμπέρασμα είναι ότι σημασία δεν έχει τόσο τι θα πούμε εμείς, αλλά τι, απ' αυτά που θα πούμε, θα καταλάβουν και θα αφομοιώσουν οι φοιτητές. Και για να γίνει αυτό, πρέπει να μιλήσουν, να βγουν από την παθητική ακρόαση, να αυτενεργήσουν, να προβληματιστούν, να δημιουργήσουν.

Το δεύτερο επιλεγόμενο ήταν: *Διαλογική επικοινωνία και παιδαγωγική αγάπη, στο σύγχρονο σχολείο*, με διδακτικό εγχειρίδιο το ομώνυμο βιβλίο, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007, σ.σ. 520. Τα κυριότερα θέματα που εμπεριέχονταν ήταν: Η σχεσιοδυναμική αγάπης και διαλόγου σε επιμέρους εκδηλώσεις διαλόγου. Η αμφίδρομη κίνηση της αγάπης, ήτοι η ανάγκη του «αγαπάν» και «αγαπάσθαι». Επιπτώσεις από τη στέρηση αγάπης στο παιδί, τον έφηβο, τον ενήλικο. Εννοιολογική οριοθέτηση και δυναμική της αγάπης και της παιδαγωγικής αγάπης. Συσχέτιση παιδαγωγικής αγάπης με τη χριστιανική. Η μορφωτική δύναμη της παιδαγωγικής αγάπης. Η αφοσίωση στο παιδί. Πρόσωπα, στόχοι και προσδοκίες της αγωγής στην αγάπη. Το μάθημα των Θρησκευτικών ως κατεξοχήν χώρος της αγωγής στην αγάπη. Το συμπέρασμα είναι ότι η ανάγκη της αγάπης είναι τόσο ζωτική για κάθε άνθρωπο, ώστε η συμπεριφορά του σε μεγάλο βαθμό να ρυθμίζεται από τη στέρηση ή το πλήρωμα αγάπης που αισθάνεται μέσα του. Δυνατός άνθρωπος είναι ο άνθρωπος της αγάπης. Και ο δυνατός δίνει, ο αδύνατος παίρνει· κάποτε όμως, δυστυχώς δεν μπορεί ούτε να πάρει...

Από τα δύο μεταπτυχιακά του κ. Δημητρίου Λάππα, το πρώτο έφερε τον τίτλο: *Ο εκπαιδευτικός Θεολόγος σήμερα*, με βασικό βοήθημα το βιβλίο: *Το ΜτΘ στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Ουσιαστικά περιεχόμενα και διάταξη της διδακτέας ύλης)*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ.σ. 76, και «Σημειώσεις»: «Ο εκπαιδευτικός θεολόγος και το ΜτΘ στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση», εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2002, σ.σ. 43. Στη θεματική του μαθήματος συγκαταλέγονταν: Η αυτογνωσία του εκπαιδευτικού Θεολόγου. Η ιδιοπροσωπία του Θεολόγου κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας. Ο εκπαιδευτικός Θεολόγος κατά τις σύγχρονες Επιστήμες της Αγωγής του ανθρώπου. Ο εκπαιδευτικός Θεολόγος ως άνθρωπος ή η ανθρωπιστική διάσταση στο έργο του εκπαιδευτικού σήμερα. Ο εκπαιδευτικός και το ποικιλόμορφο κοινωνικό κακό. Ο εκπαιδευτικός ως ψυχο-παιδαγωγός. Το παιδαγωγικό κλίμα στην τάξη. Ο εκπαιδευτικός ως επιστήμονας και ερευνητής.

Το δεύτερο μεταπτυχιακό επιγραφόταν: «*Η εφαρμογή της ομαδικής*

διδασκαλίας στο μάθημα των θρησκευτικών. (Θεμελίωση και παραδείγματα)», με κύριο βοήθημα το βιβλίο: Ο διάλογος και το ΜτΘ στη Δ.Ε. και ιδίως το κεφ. «Ο διάλογος στη διδασκαλία με ομάδες» σ.σ. 381-449. Οι βασικοί άξονες προσέγγισης του θέματος είχαν ως εξής: Η σπουδαιότητα της μεθόδου και της μορφής διδασκαλίας σε σχέση με την αξία του περιεχομένου του ΘΜ. Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία (ΟΔ) και τα κοινωνικοπολιτιστικά δεδομένα μάθησης στο σχολείο του 21^{ου} αιώνα. Η Ο.Δ. στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Έννοια και δυναμική των ομάδων και την ομαδικής σχολικής εργασίας. Συγκρότηση των ομάδων και ρόλοι δασκάλου και μαθητών. Διαφορετικά μοντέλα. Κυριότεροι διδακτικοί στόχοι. Η κοινωνικοποίηση του μαθητή μέσα από την Ο.Δ. Οι διαπροσωπικές σχέσεις. Φάσεις διεξαγωγής. Αξιολόγηση και κριτική θεώρηση. Μετωπική διδασκαλία και Ο.Δ.: απόπειρα σύγκρισης. Εφαρμογή Ο.Δ. στο Θ.Μ. Παράδειγμα εφαρμογής της Ο.Δ. στην Γ' Τάξη Λυκείου.

Αξίζει τέλος να προστεθεί ότι παράλληλα προς το παραπάνω διδακτικό έργο ο εν λόγω συνάδελφος τη διετία 1976-78 δίδαξε στο Indiana Christian University, Indianapolis, U.S.A. Το διάστημα 1978-80 πρόσφερε τις υπηρεσίες του ως εκλεγμένο μέλος και Γραμματέας του Δ.Σ. του Ε.Δ.Π. Θεολογικής Σχολής και τη διετία 1981-83 ως μέλος και Γραμματέας στο Δ.Σ. της Ε.Θ.Ε.Β.Ε. Δίδαξε επίσης στη Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης και Καβάλας (1982-83). Επί μία δεκαετία (1990-2000) δίδαξε και εξακολουθεί να διδάσκει επιτυχώς στη Σ.Ε.Λ.Ε.Τ.Ε. Θεσσαλονίκης τα μαθήματα: α) «Μέθοδοι Διδασκαλίας» και β) «Πρακτικές Ασκήσεις Διδασκαλίας».

Σημειώνουμε επίσης ότι κηρύττει σε Ι. Ναούς της Θεσσαλονίκης και της Επαρχίας και ότι έχει δώσει διαλέξεις θεολογικού και ψυχοπαιδαγωγικού περιεχομένου σε πολλές πόλεις της Ελλάδας. Τέλος υπογραμμίζουμε τη συμμετοχή του σε ικανό αριθμό θεολογικών και παιδαγωγικών συνεδρίων.

Κλείνω με μια γενικότερη παρατήρηση. Ποτέ δεν έχω ακούσει τον κ. Λάππα να εκφράζει παράπονο ούτε και τον έχω ιδεί πικραμένο, επειδή οι δικές του προτεραιότητες ζωής δεν του επέτρεψαν να διατρέξει ολόκληρη τη βαθμίδα της καθηγητικής ιεραρχίας. Κάθε φορά που πάω να πω ότι αδικήθηκε, μου υπενθυμίζει ότι όλα αυτά είναι «πρόσκαιρα και παρεπίδημα» και ότι αλλιώς κρίνουμε οι άνθρωποι, αλλιώς κρίνει ο Θεός. Πέρα και πάνω από όλες τις επιτυχίες, τη μεγαλύτερη σημασία έχει για μας η αξιολόγηση του Θεού.

Πρωτ. Βασίλειος Ί. Καλλιακμάνης
Καθηγητής

Ο ΚΛΗΡΙΚΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΣΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΝΗΠΤΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ*

1. Οί άνθρωποι σέ περίοδο κρίσης

Σέ περιόδους κρίσεων, ασθενειῶν, οικονομικῆς δυσπραγίας καί δύσκολων κοινωνικῶν καταστάσεων πολλοί ἄνθρωποι ἐνθυμοῦνται καί τό Θεό. Καί θά μπορούσαμε σχηματικά νά τοὺς χωρίσουμε σέ δύο κατηγορίες. Οἱ πρῶτοι κρίνοντας μέ πνευματικό τρόπο τά πράγματα ἀνανεώνουν τήν πίστη τους, μετανοοῦν, προσεύχονται, προσφεύγουν μέ ἐλπίδα σέ Αὐτόν καί στρέφονται μέ πνεῦμα ἀλληλεγγύης στό συνάνθρωπο, στόν ὁποῖο ἀναγνωρίζουν τήν εἰκόνα τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Βλέπουν τήν κρίση ὡς εὐκαιρία πνευματικῆς τροφοδοσίας καί ἔκφρασης τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης. Οἱ δεύτεροι ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, διαμαρτύρονται γιά τή φαινομενική ἀπουσία του ἀπό τόν κόσμο ἢ ἀκόμη καί τή μυστηριώδη σιωπή του, ὅποτε ἀγγίζουν τά ὅρια τῆς θεοδικίας, θεωρώντας τον ὑπεύθυνο γιά τά δεινά τῶν ἀνθρώπων.

Στή θέση αὐτή δέ φθάνουν μόνο ὅσοι ἀρνοῦνται τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ἀλλά κάποιες φορές κι ἐκεῖνοι πού τόν σέβονται καί τόν τιμοῦν, ὅπως ὁ πολὺαθλος Ἰώβ¹, ὁ ὁποῖος ἐνῶ ὑπέμεινε καρτερικά τά βάσανά του, ἐξέφραζε θυελλωδῶς καί τίς διαμαρτυρίες του, ὅταν οἱ φίλοι του τά ἀπέδωσαν στίς ἁμαρτίες του². Ἀπευθυνόμενος στό Θεό λέει: «Ἄν ἔσφαλα χωρίς νά τό γνωρίζω, ἐσένα σέ τί σέ ἔβλαψα τόν φύλακα τοῦ

* Εἰσήγηση στό 10ο Γενικό Τερατικό Συνέδριο τῆς Ι. Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καί Ἑορδαίας, μέ γενικό θέμα: «Παλαιά καί νέα Ποιμαντικά προβλήματα», Φλώρινα 10 Οκτωβρίου 2011.

¹ Ἰώβ 6, 1 κ.έ.

² «Εἰ ἐγώ ἤμαρτον, τί δυνήσομαι πράξαι, ὁ ἐπιστάμενος τόν νοῦν τῶν ἀνθρώπων; Διατί ἔθου με κατεντευκτὴν σου, εἰμί δέ ἐπὶ σοί φορτίον; Καί διατί οὐκ ἐποιήσω τῆς ἀνομίας μου λήθην καί καθαρισμόν τῆς ἁμαρτίας μου; νυνὶ δέ εἰς γῆν ἀπελεύσομαι, ὀρθρίζων δέ οὐκέτι εἰμί». Ἰώβ 7, 20-21.

άνθρωπου; Γιατί μέ ἔβαλες στή θέση τοῦ κατηγοροῦ σου (κατεντευκτῇ); Τόσο σοῦ εἶμαι βάρος; Τήν ἀνομία μου νά συγχωρήσεις δέν μπορεῖς; Τήν ἀνομία μου νά σβήσεις; Ἀφοῦ σέ λίγο θά πλαγιάζω μέσ στό χῶμα κι ἂν μέ γυρεῦεις, δέ θά ὑπάρχω πιά».

Εἶναι χαρακτηριστικά ἐπίσης ὅσα ἀναφέρει ὁ Γέροντας Σωφρόνιος Σαχάρωφ, ὁ ὁποῖος ὄντας τό 1925 στό Παρίσι καί βλέποντας τίς συμφορές τῆς ἀνθρωπότητας προσευχόταν μετά κλαυθμοῦ στό Θεό καί τόν παρακαλοῦσε νά σώσει ὅλο τόν κόσμο, ὅλους τους «διεφθαρμένους καί ἀξέστους». Ἡ προσευχή τοῦ Γέροντος Σωφρονίου ἦταν ζέουσα καί συνοδευόταν ἀπό τίς ἐξῆς σκέψεις: «Ἐάν ἐγώ, δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς καρδίας μου, συμπάσχω μετά τῆς ἀνθρωπότητος, πῶς νά θεωρήσω δυνατόν ὅτι ὁ Θεός βλέπει ἀδιαφόρως τήν κάκωσιν πολλῶν ἑκατομμυρίων ὑπ' Αὐτοῦ κτισθέντων ἀνθρώπων; Διατί οὗτος ἐπιτρέπει τάς ἀμέτρους βιαιότητας ἐν τῷ κόσμῳ;». Ἐτσι στρέφονταν πρὸς τό Θεό μέ δάκρυα καί ρωτοῦσε: «Ποῦ εἶσαι Σὺ;». Τότε, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ἄκουσε μυστικά στήν καρδιά του τούς λόγους: «Μήπως σύ ἐσταυρώθης δι' αὐτούς;». Οἱ πρᾶοι αὐτοί λόγοι τόν συγκλόνισαν, ἀφοῦ ὁ Σταυρωθεὶς Κύριος τοῦ ἀπάντησε ὡς Θεός!³.

Οἱ ἄνθρωποι ἄλλοτε ἀμφισβητοῦν τό Θεό, ἐνῶ ἄλλοτε τόν λησμονοῦν καί τόν ἐγκαταλείπουν λατρεύοντας τά πάσης φύσεως εἰδῶλα⁴. Στίς μέρες μας τά εἰδῶλα αὐτά δέν εἶναι ξόανα καί ἀγάλματα ἄψυχα, ἀλλά παρουσιάζονται μέ τή μορφή χρηματιστηρίων, οἰκονομικῶν δεικτῶν ἢ ἀκόμη καί ἐφευρέσεων τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Θεός ὅμως δέ θέλει νά λατρεύεται ἔστω ὡς ἐκλεπτυσμένο εἰδῶλο, ἀλλά νά ἔχει οὐσιαστική σχέση μέ τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο. Γίνεται γιά τόν καθένα πατέρας, ἀδελφός, φίλος, συνοδοιπόρος, προστάτης καί βοηθός. Κι ὅταν ἀκόμη φαινομενικά κρύπτεται, περιμένει νά ἀκουσθεῖ ἡ φωνή Του μέσα ἀπό τά πλάσματά Του, τούς θεοειδεῖς ἀνθρώπους, τούς ὁποίους ἔπλασε ἐλεύθερους καί αὐτεξούσιους μέ περισσὴ σοφία. Ἀρκεῖ αὐτοί νά ἀντιλαμβάνονται καί νά καλλιεργοῦν τίς θεῖες δωρεές, ὅπως ὁ Γέροντας Σωφρόνιος, ὁ ὁποῖος μετά τήν παραπάνω ἐμπειρία εἶχε «πικρόν αἶσθημα αἰσχύνης διά τήν ἄφρονα καί ὑπερήφανον σκέψιν του», ὅτι δῆθεν αὐτός ἦταν περισσότερο ἐλεήμων ἀπό τό Θεό. Ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀστοχίας του τόν ὁδήγησε σέ αὐτομεμψία καί μετάνοια, καί τοῦ χαρί-

³ Βλ. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Περί Προσευχῆς*, ἔκδ. Ἰ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 1994, σ. 51-52.

⁴ Βλ. *Ψαλμ.* 134, 15.

σθηκε ή «προσευχή τῆς εὐσπλαχνίας»⁵ ὡς θεϊκή ἐνέργεια στήν καρδιά του.

Ὅπως μαρτυρεῖ ὁλόκληρη ή βιβλική ἱστορία, ὁ Θεός ποτέ δέν ἄφησε ἀπροστάτευτο τόν ἄνθρωπο, ἀφοῦ μετά τήν πτώση δέν τόν ἐγκατέλειψε. Τόν ἐπισκέφθηκε πολυμερῶς καί πολυτρόπως⁶. Ἀπέστειλε προφῆτες, πατριάρχες, δικαίους, ἀκόμη καί ἀγγέλους. Τέλος, ἐξαπέστειλε τόν Υἱό του, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε ἀπό γυναίκα καί ὑποτάχθηκε στό νόμο, γιά νά ἐξαγοράσει ὅσους ἦταν ὑποδουλωμένοι στό νόμο, γιά νά γίνουμε παιδιά τοῦ Θεοῦ⁷. Ὅποτε ή ἐπικοινωνία τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο εἶναι συνεχῆς καί ζωντανή.

2. Ἡ σύγχρονη κρίση καί οἱ πνευματικοί ἄνθρωποι

Μέ τήν ἀνάδειξη τῆς πολύμορφης κρίσης πού διέρχεται ή χώρα, πολλοί ἀναζητοῦν καί τή συμβολή τῶν «πνευματικῶν ἀνθρώπων» στήν ὑπέρβασή της καί δικαίως. Διότι ή κρίση δέν εἶναι μόνο οἰκονομική, ἀλλά ταυτόχρονα ἠθική καί πνευματική. Καί γεννιέται εὐλογα τό ἐρώτημα: Ποιοί εἶναι «πνευματικοί ἄνθρωποι»; Ὅσοι ἀπλῶς σκέπτονται περισσότερο ἀπό τούς ἄλλους; Ὅσοι διαθέτουν ὑψηλό ἐπίπεδο μόρφωσης; Οἱ ἐπιστήμονες; Οἱ ἐκπαιδευτικοί; Ὅσοι ἔχουν τάλαντο νά γράφουν πάσης φύσεως βιβλία; Οἱ ποιητές; Οἱ καλλιτέχνες; Οἱ μουσικοί; Ὅσοι κατέχουν ἀξιώματα σέ κοινωνικούς ὀργανισμούς καί «Πνευματικά Ἰδρύματα»; Μήπως οἱ κληρικοί;

Ὅπωςδῆποτε ὅλοι οἱ παραπάνω διακονοῦν τήν ἔρευνα, τήν ἐπιστημονική γνώση, τήν παιδεία, τήν τέχνη καί γενικά τήν κοινωνία καί τήν ἐκκλησία. Ὅσοι ἔχουν πνευματική εὐαισθησία θυμίζουν τά αὐτονόητα, ἀλλά ὁ λόγος τους ἤ δέν προβάλλεται ἤ δέν εἰσακούεται. Μπορεῖ μάλιστα καί νά λοιδορεῖται. Νά φαίνεται βαρὺς καί οὐτοπικός. Τό γεγονός αὐτό δημιουργεῖ προβληματισμό καί ἀπορίες. Τί συμβαίνει λοιπόν; Μήπως γιά νά ἀκουσθοῦν οἱ λόγοι τῶν σοφῶν χρειάζεται κάποια ἡσυχία; «Εἶναι προτιμότερο νά ἀκούει κανεῖς τά ἡρεμα λόγια ἑνός σοφοῦ ἀνθρώπου, παρά τίς κραυγές ἑνός ἄρχοντα σέ μία παρέα μέ ἀνόητους» ἀναφέρεται στόν Ἐκκλησιαστή⁸. Καί λίγο παρακάτω ἀναφέρει τό ἱερό

⁵ Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), ὁ.π., σ. 54.

⁶ Βλ. Ἑβρ. 1,1.

⁷ Βλ. Γαλ. 4, 4-5.

⁸ Βλ. Ἐκκλ. 9, 17.

κείμενο: «Υπάρχει μία πονηριά πού γίνεται ἐδῶ στή γῆ, μία ἀπροσεξία τῶν ἀρχόντων: Τοποθετοῦν σέ ὑψηλές θέσεις τούς ἀνόητους καί σέ χαμηλές τούς ἐπιφανεῖς. Εἶδα δούλους νά πηγαίνουν καβάλα πάνω στά ἄλογα καί ἄρχοντες νά πηγαίνουν πεζοί σάν δοῦλοι»⁹.

Μήπως ὅμως οἱ λόγοι τῶν «πνευματικῶν ἀνθρώπων» δέν συνοδεύονται ἀπό ἀνάλογο τρόπο ζωῆς καί γίνονται κενολογία; Μήπως ἰσχύει αὐτό πού λέει ὁ λαός μας: «Δάσκαλε πού δίδασκες καί νόμο δέν ἐκράτεις»;

Στά παραπάνω ἐρωτήματα δέν εἶναι εὐκόλο νά δοθοῦν ἄμεσες ἀπαντήσεις. Ἐξάλλου, ὁ σκοπός μας εἶναι νά δώσουμε ἀφορμές, γιά νά κρίνονται μέ διάκριση καί πνευματική διαύγεια, ὅσα γίνονται γύρω μας. Ὁ καθένας ἅς κάνει τίς ἀναγωγές του. Χρειάζεται ὅμως νά ἐστιάσουμε τήν προσοχή στή ζωή τοῦ Πνεύματος. Διότι εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού καθιστᾷ στήν πραγματικότητα τούς πνευματικούς ἀνθρώπους καί δημιουργεῖ πνευματικά κριτήρια γιά τήν ἀντιμετώπιση κάθε κρίσης, πειρασμῶν, θλίψεων, ἀσθενειῶν, ἐθνικῶν συμφωρῶν καί ἀποτυχιῶν. Κι ὅπως δίδασκε ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ, «ὁ ἀληθινός σκοπός τῆς χριστιανικῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀπόκτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»¹⁰.

Ὅποτε, πρῶτος στόχος κάθε κληρικοῦ εἶναι νά ἀποκαλύπτει τίς ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στή ζωή του ἀλλά καί στή ζωή τῶν ἐνοριτῶν του. Νά δημιουργεῖ τό κατάλληλο κλίμα, προκειμένου νά ἀνθίζει ἡ ἀγάπη. Νά συμβάλλει στή δημιουργία πνευματικῶν ἀνθρώπων. Ὁχι ὑποκριτῶν καί μισαλλόδοξων, ἀλλά μαθητῶν τοῦ πρά-
έως καί γλυκυτάτου Ἰησοῦ. Νά πλουτίζει ὄχι ὑλικά, ἀλλά πνευματικά τόν κόσμο.

Ὁ πνευματικός ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπό σῶμα χοϊκό, ψυχή λογική καί Ἅγιο Πνεῦμα διδάσκει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς¹¹. Καί πνευματικός ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος στόν ὁποῖο ἀναπαύεται τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνος πού ἐκουσίως καί συνεργιακά ἀποδέχεται τίς ἐνέργειές του διά τῶν μυστηρίων καί τῆς τήρησης τῶν ἐντολῶν. Ἡ χάρη τοῦ Ἁγ. Πνεύματος εἶναι «ποικίλη». Μεταδίδεται «εἰς νομάς χαρισμάτων»¹². Ὅπως τό νερό ἀρδεύει τή φύση καί κάθε ζωικός ἢ φυτικός

⁹ Βλ. Ἐκκλ. 10, 5.

¹⁰ Βλ. Εἰρήνης Γκοραῖνωφ, Ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ (1759-1833), μετάφρ. Πίτσας Κ. Σκουτέρη, ἐκδ. Τῆνος, Αθήνα, σ. 180 κ.έ.

¹¹ Γρηγ. Παλαμᾶ, Ὑπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων 1,3,43, ἐκδ. Π. Χρήστου τόμ.Α', σ. 454.

¹² Στιχηρόν Ἰδιόμελον τῶν Αἰνῶν τῆς Πεντηκοστῆς.

ὀργανισμός, χωρίς νά αποβάλλει τήν ιδιότητά του, συντηρεῖται, ἀναπτύσσεται καί καρποφορεῖ, κατὰ ἀνάλογο τρόπο ἐνεργεῖ καί τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ στούς ἀνθρώπους. Κάθε πρόσωπο διατηρεῖ τά δικά του χαρακτηριστικά, δεχόμενο ὅμως τό θεῖο φωτισμό παράγει διαφορετικούς πνευματικούς καρπούς. Ἐτσι, ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος προξενεῖ χαρά, ἀλλά καί τήν κατὰ Θεόν λύπη, χαρά καί κατάνυξη, φόβο Θεοῦ καί ἀγάπη. Κυρίως ὅμως ἐνοποιεῖ τά διεστῶτα. Συμβάλλει στή συμφιλίωση, τήν καταλλαγή, τή συνεννόηση καί τήν ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Γέρων Παῖσιος ἔλεγε ὅτι, ἐνῶ σήμερα οἱ ἄνθρωποι μαθαίνουν μέ κόπο μία-δυό ξένες γλῶσσες, ἐπειδή ὅμως «οἱ γλῶσσες αὐτές δέν ἔχουν καμμιά σχέση μέ τίς γλῶσσες τῆς Ἁγίας Πεντηκοστῆς, ζοῦμε τή μεγάλη Βαβυλωνία»¹³. Γιά τή συνεννόηση, τή συμφωνία καί τήν ἀρμονία στήν κοινωνία χρειάζεται νά καλλιεργοῦμε τήν γλωσσοπυρσόμορφη χάρη τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία καθιστᾷ τούς ἀνθρώπους πνευματικούς. Οἱ ὄντως πνευματικοί ἄνθρωποι θέτουν σέ πρώτη προτεραιότητα τό κοινό καλό καί ὄχι τό συμφέρον τους. Θυσιάζονται οἱ ἴδιοι καί δέ θυσιάζουν ἄλλους γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Ἐμπνέουν τήν ἐλπίδα, καλῶντας σέ ἀλλαγὴ νοοτροπίας καί ἀνάληψη κοινωνικῆς εὐθύνης ἐκ μέρους ὅλων γιά τή σωτηρία τοῦ τόπου.

3. Τό νόημα τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας

Τό θέμα τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀπό τά ὑψηλότερα κοινωνικά ἀγαθά, ἀλλά καί θεμελιακό γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρο καί ἔχει διάφορες πτυχές. Ἐτσι γίνεται λόγος γιά ἐθνική ἐλευθερία πού συνοδεύεται ἀπό ἐθνική ἀνεξαρτησία, πολιτική ἐλευθερία, πολιτιστική ἐλευθερία, οἰκονομική ἐλευθερία, θρησκευτική ἐλευθερία, ἐλευθερία ἐπιλογῆς, σκέψης, λόγου, ἔκφρασης κ.λπ. Συχνά οἱ μορφές αὐτές τῆς ἐλευθερίας αὐτονομοῦνται ἢ καί διαστρέφονται. Τό γεγονός αὐτό ἔχει ἀρνητικές ἐπιπτώσεις στή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Στίς μέρες μας φαίνονται ξεκάθαρα οἱ συνέπειες τῆς λεγόμενης «οἰκονομικῆς ἐλευθερίας», ἡ ὁποία ἐγκλωβίζει τούς ἀνθρώπους σέ ἓνα ὀλιστικό πλαίσιο καί τούς ἀπομακρύνει ἀπό κάθε πνευματική ἀναζή-

¹³ Γέροντος Παῖσιου Ἀγιορείτου, *Λόγοι Α', Μέ πόνο καί ἀγάπη γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο*, ἔκδ. Ἱερὸν Ἡσυχαστήριον «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτή, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 214.

τηση καί προοπτική. Όπως εϋστοχα ἔχει γραφεῖ: Ἡ παράχρηση τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς ἀπό τούς ἰσχυρούς τῆς γῆς καταλήγει εϋκολα στή στυγνή ἐκμετάλλευση τῶν ἀδυνάτων. Μέ τή σύγχρονη μάλιστα παγκοσμιοποίηση ἡ οἰκονομική ἐκμετάλλευση τῶν ἀδυνάτων προσλαμβάνει παγκόσμιες διαστάσεις καί ὁδηγεῖ ἀναρίθμητα πλήθη στήν ἐξαθλίωση¹⁴. Ολόκληρα κράτη γίνονται στόχος κερδοσκοπίας τοῦ παγκόσμιου οἰκονομικοῦ συστήματος.

Στά βιβλικά κείμενα γίνεται λόγος γιά τήν πνευματική ἐλευθερία, ἡ ὁποία μπορεῖ νά καλλιεργεῖται καί κάτω ἀπό τίς πιό ἀντίξοες κοινωνικές ἢ οἰκονομικές συνθῆκες, ἀλλά ἔχει ἀπεριόριστες διαστάσεις, ἀφοῦ ἀνήκει στό ἐπίπεδο τοῦ Πνεύματος.

Εἶναι ἐνδεικτικά τά λόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ἀδελφοί, ἀφοῦ ἐλευθερωθήκατε ἀπό τήν ἁμαρτία, γίνατε δοῦλοι τῆς δικαιοσύνης. Όπως δηλαδή παραδώσατε ἄλλοτε τά μέλη σας ὑπόδουλα σέ κάθε ἁμαρτία, ἡ ὁποία καθιστᾷ τόν ἄνθρωπο παραβάτη τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἔτσι τώρα νά παραδώσετε τά μέλη σας στή δικαιοσύνη, πού θά συντελέσει στόν ἁγιασμό σας»¹⁵. Ἡ δικαιοσύνη στό σημεῖο αὐτό δέν ἔχει διανεμητικό χαρακτήρα, καί δέν εἶναι ἀπλῶς κάποια κοινωνική ἀξία ἢ χριστιανική ἀρετή. Ἀφορᾷ τό σύνολο τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς, πού κατευθύνεται ἀπό τό εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης. Πρόκειται γιά τόν «ἐλαφρύ ζυγό» τοῦ Χριστοῦ, πού αὐτοπροαιρέτως καί ἀβιάστως δέχεται στούς ὤμους τοῦ ὁ κληρικός ἀλλά καί κάθε Χριστιανός¹⁶.

Συχνά οἱ ἄνθρωποι μένοντας ἀνυποψίαστοι γιά τίς διαστάσεις τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, ἀπολυτοποιοῦν τήν ἀξία κάθε ἄλλης καί ἰδιαίτερα τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας. Όμως, τό γεγονός αὐτό πού δημιουργεῖ πλήθος δεσμεύσεων, τούς καθιστᾷ δούλους τῆς πλεονεξίας, τῆς ἀπληστίας, τῶν παθῶν καί τῶν ἐπιθυμιῶν τους. Τούς ὑποδουλώνει στό χρήμα καί τόν «μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας». Δίνει μεταφυσικές καί ἐσχατολογικές διαστάσεις στό χρήμα. Καί φαίνεται στίς μέρες μας, ὅτι αὐτό μέ τό ὁποῖο ἀσχολοῦνται ὅλοι σχεδόν οἱ φορεῖς ἀλλά καί ἡ κοινωνία στό σύνολό της εἶναι οἱ οἰκονομικοί καί ὄχι οἱ πνευματικοί δείκτες. Γιά πνευματικό ἔλλειμμα δέν γίνεται καν λόγος.

Ἐγραφε πρίν ἀρκετά χρόνια γιά τήν πνευματική ἐλευθερία ἀλλά καί τήν πνευματική σκλαβιά ὁ Γέροντας Παῖσιος: «Ἄν στήν πνευματική

¹⁴ Γ. Ι. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική II*, Πουρναράς 2009, σ. 264.

¹⁵ Βλ. Ρωμ. 6, 18-19.

¹⁶ Βλ. Ματθ. 11, 29-30.

ζωή ή ἐλευθερία δέν ἀξιοποιήθηκε, θά ἀξιοποιηθεῖ στήν κοσμική ζωή; Τί νά τήν κάνης τέτοια ἐλευθερία; Εἶναι καταστροφή. Γι' αὐτό καί τό κράτος πάει ὅπως πάει. Μποροῦν οἱ σημερινοί ἄνθρωποι νά ἀξιοποιήσουν τήν ἐλευθερία πού τούς δίνεται; Ἡ ἐλευθερία, ὅταν οἱ ἄνθρωποι δέν εἶναι σέ θέση νά τήν ἀξιοποιήσουν στήν πρόοδο, εἶναι καταστροφή. Ἡ κοσμική ἐξέλιξη μέ τήν ἁμαρτωλή αὐτή ἐλευθερία ἔφερε τήν πνευματική σκλαβιά».

Καί συνεχίζει ὁ χαρισματικός Γέροντας ἀναφερόμενος καί στήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν: «Ἐλευθερία πνευματική εἶναι ἡ πνευματική ὑποταγή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καί βλέπεις, ἐνῶ ἡ ὑπακοή εἶναι ἐλευθερία, ὁ πειρασμός ὅμως ἀπό κακία τήν παρουσιάζει σάν σκλαβιά καί ἀντιδροῦν τά παιδιά, ιδίως τῆς ἐποχῆς μας, πού ἔχουν δηλητηριασθῇ ἀπό τό πνεῦμα τῆς ἀνταρσίας. Εἶναι, φυσικά, καί κουρασμένα ἀπό τά διάφορα συστήματα τοῦ 20οῦ αἰῶνος, πού δυστυχῶς παραμορφώνουν τήν ὡραία φύση τοῦ Θεοῦ καί τά πλάσματά Του καί τά γεμίζουν ἀπό ἄγχος καί τά ἀπομακρύνουν ἀπό τήν χαρά, τόν Θεό»¹⁷.

4. Ἀγιαστικό, πνευματικό καί κοινωνικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας

Ὅρισμένοι σύγχρονοι θεολόγοι καί κληρικοί ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία σώζει τόν κόσμο «μέ αὐτό πού εἶναι» κι ὄχι «μέ αὐτό πού κάνει», παραπέμποντας προφανῶς στό ἀγιαστικό κυρίως ἔργο της καί εἰδικότερα στό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, μέ τό ὁποῖο συνδέονταν στήν ἐκκλησιαστική παράδοση καί ὅλα τά ἄλλα μυστήρια. Ἀπό τό ἄλλο μέρος δημοσιογράφοι καί σχολιαστές τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς πραγματικότητας βλέπουν τήν Ἐκκλησία ὡς ἐγκόσμιο κοινωνικό ὄργανισμό ἀναζητώντας καί ἀναγνωρίζοντας σέ αὐτή μόνο τό κοινωνικό ἔργο, ἀγνοώντας προφανῶς ὅτι τό πνευματικό της ἔργο ἔχει κοινωνικές διαστάσεις. Στό ζήτημα αὐτό ὑπάρχει τάση προσφυγῆς σέ μονομέρειες πού ἂν αὐτονομηθοῦν, ἀπομακρύνουν ἀπό τό εὐαγγελικό καί ἀποστολικό μήνυμα τῆς σωτηρίας.

Ἀπό τά πρῶτα χριστιανικά χρόνια ἡ θεία Εὐχαριστία συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ τό κοινωνικό ἔργο¹⁸. Ἡ ἐμπειρία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας

¹⁷ Γέροντος Παΐσιου Ἀγιορείτου, ὁ.π., σ. 248.

¹⁸ «Ἦσαν δέ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καί τῇ κοινωνίᾳ καί τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καί ταῖς προσευχαῖς. Ἐγένετο δέ πάση ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καί σημεῖα διά τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Πάντες δέ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τό αὐτό καί εἶχον ἅπαντα κοινά, καί τά κτήματα καί τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καί διεμέριζον αὐτά

τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου συνδυάζονται κοινή προσευχή, κήρυγμα, θεία Εὐχαριστία καί κοινοκτημοσύνη, ἐπηρέασε τίς μεταγενέστερες ἐκκλησιαστικές κοινότητες καί διασώζεται ὡς σήμερα στά μοναστικά κοινόβια.

Στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρεται ἡ αἰτία καί περιγράφεται ὁ τρόπος ἐκλογῆς τῶν ἐπτὰ διακόνων, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβαν τήν εὐθύνη διακονίας τῶν τραπεζῶν, δηλαδή τῆς δίκαιης διανομῆς φαγητοῦ, προκειμένου νά μή δημιουργοῦνται προβλήματα. Ἀλλά καί στήν περίπτωση αὕτη δίδεται προτεραιότητα στή διδαχή καί τό ἀποστολικό κήρυγμα, ἐνῶ ἡ ἐνασχόληση μέ τήν κοινωνική προσφορά ἀκολουθεῖ. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ θέση πού διατυπώθηκε ἀπό τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους μετά τό «γογγυσμό» τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παραθεωροῦνται οἱ χῆρες τους: «Οὐκ ἀρεστόν ἐστίν ἡμᾶς καταλείψαντες τόν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις»¹⁹.

Στίς μέρες μας ἡ κοινωνία διακρίνεται γιά τόν ἔντονο ἀτομισμό, τήν ἐπιδίωξη τοῦ εὐκόλου κέρδους, τήν ἀδιαφορία γιά τά κοινά -τά πράγματα τῆς πόλης δηλαδή-, τόν ἄκρατο καταναλωτισμό, τήν «πλεονεξία, ἥτις ἐστίν εἰδωλολατρία»²⁰, ἀλλά καί τήν ὑποτίμηση τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καθῶς καί τόν ὀξύ ἀνταγωνισμό. Ἀκόμη, γίνεται πολὺς λόγος γιά τά δικαιώματα καί τήν αὐτονομία τοῦ ἀτόμου, ἐνῶ ἐλάχιστος γιά τίς εὐθύνες καί τίς ὑποχρεώσεις του.

Ἀλλά καί ἐκεῖνοι πού καλοῦνται νά εἶναι τό ἅλας τῆς γῆς καί τό φῶς τοῦ κόσμου²¹, λησμονοῦν τήν εὐθύνη τους ἀπέναντι στό κοινωνικό σύνολο. Οἱ σύγχρονοι χριστιανοί, κληρικοί καί λαϊκοί, παρὰ τίς λαμπρές ἐξαιρέσεις, ἀντὶ νά συνέχουμε, νά φωτίζουμε καί νά ἀλατίζουμε τή ζωή τοῦ κόσμου, αὐτοεγκλωβιζόμαστε συχνά στήν ἐθνική καύχηση καί τήν πνευματική μας αὐτάρκεια. Δέ συνειδητοποιοῦμε ὅτι ἡ χριστιανική ζωή στηρίζεται σέ δύο μεγάλες ἐντολές: Τήν ἀγάπη σέ προσωπικό Θεό καί τήν ἀγάπη στό πρόσωπο τοῦ συνανθρώπου, τό ὅποιο εἰκονίζει τό Θεό. Καί ἡ δεύτερη ἀγάπη περιλαμβάνει καί τοὺς ἐχθρούς ἢ μᾶλλον δέ δημιουργεῖ καὶ ἐχθρούς, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος πού φθάνει σέ αὐτήν, «πάντας ἐξίσου θεωρεῖ καί πρὸς πάντας ἴσως διάκειται»²². Ἐξάλλου, ἡ πνευματική ζωή εἶναι κατεξοχήν κοινωνική. «Καί ἡ ἀληθινὴ κοινωνική

πᾶσι καθότι ἂν τίς χρεῖαν εἶχε». Πράξ. 2, 42-45.

¹⁹ Πράξ. 6, 2.

²⁰ Κολ. 3,5.

²¹ Βλ. Ματθ. 5,13 κ.έ.

²² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Κεφάλαια περὶ ἀγάπης, 2, 30, PG 90,993B.

ζωή δέν αὐτονομεῖται οὔτε ὑποτάσσεται σέ ξεχωριστές ἀρχές, ἀλλά ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστη διάσταση τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Στήν κοινωνική ζωή ἐπαληθεύεται ἢ διαψεύδεται ἡ πνευματική ζωή τῶν πιστῶν»²³.

5. Πῶς ἐκφράζεται ἡ διπλή ἐντολή τῆς ἀγάπης;

Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί Πατρός, ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καί ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκχέονται ἀπλόχερα στή θεία Εὐχαριστία καί ἐν συνεχείᾳ κλῆρος καί λαός καλοῦνται νά μεταγγίσουν ἐμπράκτως τίς θεῖες δωρεές στήν κοινωνία. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἀξία πού ἔδωσε ἡ ἀποστολική παράδοση στήν ἀνιδιοτελή ἀγάπη, ὥστε τήν τοποθετεῖ πάνω ἀπό τή γλωσσολαλία, τήν προφητεία, τή θαυματουργία, τήν ἐκούσια πτωχεία ἀλλά καί τό μαρτύριο²⁴. Γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ οἱ μάρτυρες ἔχυσαν τό αἷμα τους, οἱ ὁμολογητές ὑπέμειναν καρτερικά τά βασανιστήρια, οἱ πλούσιοι Πατέρες σκόρπισαν τόν πλοῦτο τους στούς πένητες καί ἐνδεεῖς, οἱ ὅσοι ἀσκητές βίωσαν τήν ἐκούσια πτωχεία τοῦ Χριστοῦ καί ἔγιναν πρότυπα ἀρετῆς καί τελειότητος. Πιστοί ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ πρόσφεραν τά ὑπάρχοντά τους γιά τήν ἀνακούφιση «τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων», καθιστάμενοι μεγάλοι εὐεργέτες τοῦ Γένους.

Ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νά καλλιεργεῖ τήν ἀγάπη καί νά ἀναπτύσσει τήν κοινωνική προσφορά μέ τή διδασκαλία καί τή συμβολική της γλώσσα, πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἐμπειρική βίωσή της. Στό συμβολικό ἐπίπεδο, πού ἴσως εἶναι καί τό πιό σημαντικό, μπορεῖ νά ἐμπνέει μέ τό εὐαγγελικό μήνυμα τήν κοινωνική δικαιοσύνη, τήν ἀλληλεγγύη, τή φιλανθρωπία, τήν ἀλληλοβοήθεια, τή θυσία, τήν καταλλαγή καί τή συμφιλίωση. Ἐτσι βοηθᾷ στήν ἔξοδο ἀπό τόν ἀτομισμό καί τήν ιδιώτευση καί δημιουργεῖ κατάλληλο κλίμα γιά τή διαμόρφωση κοινωνικῆς συνείδησης, συντελώντας στήν ἀνάπτυξη διαπροσωπικῶν σχέσεων καί τήν ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ταυτόχρονα εὐνοεῖ, διαφυλάσσει καί καλλιεργεῖ τήν κοινωνική συνοχή. Οἱ δραστηριότητές της καί οἱ πρωτοβουλίες της, ἐφόσον συνιστοῦν ἀπαύγασμα βιωμένης καί ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης, πείθουν καί τόν πιό δύσπιστο πολί-

²³ Γ. Ι. Μαντζαρίδη, Ὁρθόδοξη θεολογία καί κοινωνική ζωή, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 123.

²⁴ Βλ. Α' Κορ. 13, 1-8.

τη γιά τήν αὐθεντικότητά τους²⁵.

Ὅποιος πιστεύει στό Θεό τῆς ἀγάπης καί τῆς κενωτικῆς θυσίας, πιστεύει καί στόν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασμένο ἄνθρωπο, καί ὄχι μόνο δέν ἀδιαφορεῖ γι' αὐτόν, ἀλλά τόν θεωρεῖ ὡς «πλησίον». Ἡ προσφορά πού ξεκινάει ἀπό τέτοια ἀφειρηρία, ἀποτελεῖ ἔκφραση πνευματικῆς καλλιέργειας, ἐκχύλισμα ἔμπονης ἀγάπης καί κοινωνικῆς εὐθύνης. Ἰδιαίτερα ἡ ἐντολή τοῦ Χριστοῦ, πού ἀναφέρεται στήν ἀγάπη πρός τούς ἐχθρούς, συμβάλλει στήν πλάτυνση τῆς χριστιανικῆς συνείδησης καί τό ἄνοιγμα στό συνάνθρωπο, καί μάλιστα σ' αὐτόν πού βρίσκεται σέ ἀνάγκη, χωρίς νά λαμβάνει ὑπόψη φυλετικές, πολιτικές, κοινωνικές ἢ ἄλλες διαφορές. Κοντολογίς, ὁ φιλόθεος καθίσταται καί φιλάνθρωπος.

Ἰσως φαίνεται οὐτοπικός ὁ ἐκκλησιαστικός λόγος. Ἄν ὅμως ληφθεῖ σοβαρά ὑπόψη, μπορεῖ νά συνεισφέρει στήν ἀντιμετώπιση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων καί νά ἐλαχιστοποιήσει τούς κοινωνικούς κραδασμούς, πού προκαλεῖ ἡ κοινωνική ἀδικία, τό μίσος, ἡ ἐχθρα καί ὁ κοινωνικός ἀνταγωνισμός. Ἡ σύγχρονη κοινωνία θέτει στό ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀνθρώπων τά ἐνστικτώδη πάθη τῆς κενοδοξίας, τῆς φιλαργυρίας καί τῆς γαστριμαργίας (οἱ Πατέρες τά συνδέουν μέ τούς τρεῖς πειρασμούς τοῦ Χριστοῦ), τά ὅποια σύμφωνα μέ τή νηπτική παράδοση θεωροῦνται αἰτία καί πηγή γιά τήν ἐμφάνιση ἄλλων παθῶν. Εἶναι ἀνάγκη νά ἀντιστραφεῖ ἡ κατάσταση. Νά τεθεῖ στό ἐπίκεντρο τοῦ κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος τό πνεῦμα τῆς ἀγάπης καί τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Χριστοῦ, πού ἀποτελεῖ πρότυπο ἐκούσιας θυσίας γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Σήμερα δέν μπορεῖ νά ἀποσιωπᾶται τό «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος»²⁶. Γι' αὐτό, ὅ,τι γίνεται στήν Ἐκκλησία, καί τό πιό ἅγιο φαινομενικά ἔργο, πρέπει νά περνᾷ ἀπό τή βάσανο τῆς διάκρισης.

6. Ἡ νηπτική διάκριση ὡς ὀφθαλμός τῆς ψυχῆς.

Ἡ διάκριση θεωρεῖται στή νηπτική παράδοση ἀπό τίς σπουδαιότερες ἀρετές. Ὁ ἅγιος Κασσιανός ὁ Ρωμαῖος διηγεῖται ὅτι, στή σκήτη τῆς Θηβαΐδας εἶχαν συγκεντρωθεῖ κάποτε πολλοί γέροντες καί συζητοῦσαν γιά τήν τελειότητα τῆς ἀρετῆς καί πῶς μπορεῖ νά φυλαχθεῖ ὁ μοναχός

²⁵ Βλ. περισσότερα π. Β. Ι. Καλλιακμάνη, *Ἐθελοντισμός καί κοινωνική εὐθύνη*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2002.

²⁶ Βλ. Ματθ. 4,4.

ἀπό τίς παγίδες τοῦ πονηροῦ, γιά νά προσεγγίσει τό Θεό. Ὁ καθένας κατέθετε τή δική του γνώμη δίδοντας τήν πρώτη θέση σέ κάποια ἀρετή. Ἄλλοι πρόβαλαν τή νηστεία καί τήν ἀγρυπνία, ἄλλοι τήν ἀγνότητα, τήν ἀκτημοσύνη καί τήν καταφρόνηση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἐνῶ ἄλλοι τήν ἐλεημοσύνη καί διάφορες ἄλλες ἀρετές. Ὅταν πέρασε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς νύχτας μέ τή συζήτηση, τελευταῖος μίλησε ὁ Ἀββᾶς Ἀντώνιος. Ὅλες οἱ ἀρετές εἶναι ἀπαραίτητες εἶπε, ἀλλά δέν ἐπιτρέπεται νά δώσουμε σέ αὐτές τά πρωτεῖα, διότι πάντα ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς πλάνης, εἴτε ἀπό τήν ὑπερβολή εἴτε ἀπό τήν ἔλλειψη. Ἡ διάκριση, ὡς «ὀφθαλμός τῆς ψυχῆς», «πάσας τάς ἐνθυμήσεις καί τάς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου διερευνῶσα, διαστέλλει καί διαχωρίζει πᾶν φαῦλον καί ἀπαρέσκον Θεῷ πράγμα καί μακράν ἀπ' αὐτοῦ ποιεῖ τήν πλάνην»²⁷. Χωρίς τό χάρισμα τῆς διακρίσεως καμιᾶ ἀρετή δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀσφαλῆς μέχρι τέλους. Ἐτσι ἡ διάκριση «πασῶν τῶν ἀρετῶν γεννήτρια καί φύλαξ ὑπάρχει». Μέ τή γνώμη τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου συμφώνησαν καί οἱ ὑπόλοιποι πατέρες²⁸.

7. Μορφές διάκρισης

Στήν πατερική παράδοση ἡ διάκριση ἐμφανίζεται μέ διάφορες μορφές. α. Ὡς φυσική διορατικότητα, ἡ ὁποία δόθηκε ἀπό τό Θεό καταρχάς στόν Ἀδάμ. Ἐκεῖνος μπορούσε νά δια-κρίνει ἀνάμεσα στό πονηρό καί τό ἀγαθό, τό καλό καί τό κακό. Ταυτόχρονα εἶχε τήν ἱκανότητα νά ἀναγνωρίζει τίς ιδιότητες τῶν ὄντων, ὅπως πλάσθηκαν ἀπό τό Θεό. Ὁ Ἀδάμ ὀνοματίζει λ.χ. τά ζῶα στόν Παράδεισο. Γίνεται δεύτερος ποιητής, διότι εἶναι προικισμένος μέ τό διορατικό καί προφητικό χάρισμα.

²⁷ Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου, *Πρός Λεόντιον Ἡγούμενον*, Φιλοκαλία, τόμ. Α', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήνα 1982, σ. 86.

²⁸ Βλ. Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου, *ὁ.π.*, σ. 87. Στή συνέχεια ὁ ὁσιος Κασσιανός διηγεῖται διάφορα παραδείγματα μοναχῶν πού πλανήθηκαν, διότι δέν εἶχαν τήν ἀρετή τῆς διακρίσεως. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ἡ περίπτωση τοῦ ἀσκητῆ Ἡρώνα, ὁ ὁποῖος ἐνῶ νήστευε καί ἐγκρατευόταν μέ αὐστηρότητα, ἔφθασε στό σημεῖο ἀκολου-θώντας τό λογισμό του νά μή συνεορτάζει τό Πάσχα μέ τούς ἄλλους ἀδελφούς, γιά νά μή διακόψει τόν «κανόνα του». Ἀπατημένος ὁμως ἀπό τό «ἴδιον θέλημα» καί τόν διάβολο, τόν προσκύνησε ὡς ἄγγελο φωτός. Ἐτσι μέ σκοτισμένο νοῦ ἔπεσε ἐκούσια σέ πηγάδι πιστεύοντας τά λόγια τοῦ Σατανᾶ, ὅτι θά βγεῖ ἀπό ἐκεῖ σῶος. Οἱ πατέρες μέ πολύ κόπο τόν ἐβγαλαν μισοπεθαμένο καί μετά τρεῖς μέρες ξεψύχησε. Ὁ ἀββᾶς Παφνούτιος, φιλόανθρωπα φερόμενος, δέν τοῦ στέρησε τά μνημόσυνα καί τίς προσευχές πού γίνονται στούς κεκοιμημένους, διότι θά μπορούσε νά χαρακτηρισθεῖ ὁ θάνατός του ὡς αὐτοκτονία. Βλ. *ὁ.π.*, σ. 87.

Θεωρεῖ ὁλόκληρη τή δημιουργία προφητικά. Ἐτσι τά ὄντα πού ἔχουν ὡς ἀρχή τους τή δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, παραπέμπουν ταυτόχρονα στό Θεό. Ἡ πτώση ὅμως εἶχε ὡς συνέπεια τήν ἀπώλεια τῆς θείας αὐτῆς δωρεᾶς²⁹. β. Ἡ διάκριση ὡς τρόπος αὐτογνωσίας καί πνευματική ἀναζήτηση. Μέ τή διάκριση ὁ ἀγωνιζόμενος μπορεῖ νά διαγνώσει τήν ἐσωτερική πνευματική κατάσταση, τίς κινήσεις τῶν παθῶν, ἀλλά καί τήν ἔλευση ἢ τήν ἄρση τῆς χάριτος καί τήν προσβολή τοῦ πειρασμοῦ. Διαπιστώνει τό εὖρος τῆς ἠθικῆς ζωῆς, πού ἀφορᾷ ὄχι μόνο τίς ἔλλογες πράξεις ἀλλά καί τίς ὄνειρικές καταστάσεις. Ὁ διακριτικός γνωρίζει ἀκόμη καί τήν πηγή προέλευσης τῶν ἐνυπνίων, ἄν εἶναι ἀπό τά πάθη, «ἐκ Θεοῦ ἢ ἐκ δαιμόνων»³⁰. γ. Ἡ διάκριση ὡς ποιμαντική μέθοδος. Εἶναι γνωστό, ὅτι στήν πατερική παράδοση ἀπαντοῦν διάφοροι μέθοδοι πνευματικῆς χειραγώγησης. Ἄλλοτε ἀκολουθεῖται ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τόν πνευματικό πατέρα ἡ ἀκρίβεια καί ἄλλοτε ἡ οἰκονομία. Σέ κάθε περίπτωση λαμβάνεται ὑπόψη τό συγκεκριμένο ἀνθρώπινο πρόσωπο, ἡ ἐποχή ἀλλά καί ἡ ἀρχή τῆς ἀναλογίας μέ τή διπλή της ἔννοια. δ. Ἡ διάκριση ὡς προορατικό καί ἀγιοπνευματικό χάρισμα. Μέ τήν ἄσκηση καί τήν ἐπίσκεψη τῆς χάριτος ἀποκτᾷ ὁ νηπτικός τό χάρισμα τῆς «διακρίσεως τῶν πνευμάτων». Ὅσοι φθάσουν στό στάδιο αὐτό προσφέρουν μεγάλη ὠφέλεια στήν Ἐκκλησία. Διότι μέ τή διάκριση οἰκοδομεῖται πρῶτα ὁ ἴδιος ὁ ἀγωνιζόμενος καί ἐν συνεχείᾳ ὠφελεῖ ἀπλανῶς καί τούς ἄλλους³¹. Ἡ πνευματική διορατικότητα εἶναι θεοειδής. Τήν χαρακτηρίζουν ἡ πραότητα, ἡ γαλήνη, ἡ ἀταραξία καί ἡ ἀγάπη³².

Ὅσα εἰπώθηκαν δέν ἐξαντλοῦν τό θέμα. Ἐδωσαν ὅμως ἀφορμές γιά τή διαμόρφωση πνευματικῶν κριτηρίων ἀντιμετώπισης τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς κρίσης, ἀλλά καί κάθε θλίψης, κινδύνου καί πειρασμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ πλουτίζει πνευματικά καί ἀνακρίνει τά πάντα μέ βάση τό Εὐαγγέλιο. Ζεῖ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλά προσανατολίζει τή ζωή του στό μέλλοντα αἰῶνα, ὅπου ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καί τῆς βασιλείας αὐτῆς οὐκ ἔσται τέλος³³.

²⁹ Βλ. Καλλίστου Πατριάρχου, *Κεφάλαια περί προσευχῆς* 16, *Φιλοκαλία* τόμ. Δ', σ. 302.

³⁰ Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἐκφρασις μοναχικῆς ἐμπειρίας*, *Ἐπιστολή πρὸς ἐρημίτην*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Φιλοθέου, Ἁγίου Ὄρους 2003, σ. 416 - 417.

³¹ Βλ. Ἰωσήφ Βατοπαιδινού, *Ὁ γέροντας Ἰωσήφ ὁ ἡσυχαστής*, σ. 226.

³² Βλ. Ἰωσήφ Βατοπαιδινού, *ὁ.π.*, σ. 223-224.

³³ Βλ. *Σύμβολον τῆς Πίστεως*.

Ιωάννης Β. Κογκούλης
Καθηγητής

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ*

Η κοινωνία στην οποία ζούμε χαρακτηρίζεται από έναν έντονο ατομικισμό, από την επιδίωξη του εύκολου κέρδους, τον καταναλωτισμό, τον ανταγωνισμό και κυρίως την υποτίμηση της αξίας του ανθρώπινου προσώπου. Μάλιστα στη σημερινή εποχή γίνεται περισσότερο λόγος για τα δικαιώματα του ατόμου και σχεδόν μηδαμινός για τις υποχρεώσεις του.

Οι άνθρωποι παρουσιάζονται «φίλαντοι, φιλάργυροι, αλαζόνες, υπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεύσιν απειθείς, αχάριστοι, ανόσιοι, άστοργοι, άσπονδοι, διάβολοι, ακρατείς, ανήμεροι, αφιλάγαθοι, προδόται, προπετείς, τετυφλωμένοι, φιλήδονοι μάλλον ή φιλόθεοι, έχοντες μόρφωσιν ευσεβείας, την δε δύναμιν αυτής ηρνημένοι»¹. Γι' αυτό και διαπιστώνουμε πως σε καθημερινή βάση οι άνθρωποι δοκιμάζουν τη μεγαλύτερη μοναξιά, η οποία συνήθως εκφράζεται με τα σκυθρωπά και κουρασμένα πρόσωπα, ή - ακόμη οδυνηρότερο - κυριαρχούνται από το στοιχείο της διαφωνίας, της αντιπαράθεσης και της σύγκρουσης.

Ο ιερός Χρυσόστομος, ο απαράμιλλος στύλος της Ορθοδοξίας, προβάλλει διαχρονικά στο προσκήνιο, φωτίζοντας, θερμαίνοντας και συμβάλλοντας στην αναμόρφωση της κοινωνίας. Ως παιδαγωγός, μελέτησε τον άνθρωπο, αναλύοντας την όλη ψυχοσύνθεσή του, διακρίνοντας τις ορμές και τα ένστικτά του και αποσαφηνίζοντας τη σχέση των ορμών προς το περιβάλλον του. Με ιδιαίτερη μαεστρία ανέπτυξε τις δυ-

* Το εν λόγω άρθρο στηρίζεται σε σχετική εισήγηση σε Επιμορφωτική Ημερίδα που οργανώθηκε στην Κατερίνη από το Γραφείο Σχολικού συμβούλου 3ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας και υπό την αιγίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Κίτρους με θέμα: Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως Παιδαγωγός. Οι δυνατότητες εφαρμογής των παιδαγωγικών του απόψεων στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα, στις 19.2.2008.

¹ Β' ΤΙ. 3, 2-3.

νατότητες εκείνες για ανάδειξη της αξίας της προσωπικότητας, της μοναδικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης, της ισοτιμίας όλων, της γνήσιας αδελφοσύνης, της ειλικρινούς επικοινωνίας.

Ως προς την επικοινωνία και μάλιστα αυτή που αναπτύσσεται μεταξύ διδάσκοντος και διδασκομένου ο διάλογος αποτελεί το ουσιαστικό συστατικό της ύπαρξής μας².

Η λέξη «διάλογος» παραγόμενη από το ρήμα διαλέγομαι (δια + λέγω) σημαίνει συσκέπτομαι, συζητώ (συν – ζητώ = αναζητώ κάτι με κάποιον άλλον)³. Ο διάλογος είναι απόρροια του έλλογου λόγου, ο οποίος κατά τον Αριστοτέλη, είναι προνόμιο του ανθρώπου, αφού «λόγον μόνον ο άνθρωπος έχει των ζώων»⁴. Ο έλλογος λόγος, για να είναι αποτελεσματικός χρειάζεται τον κατάλληλο τρόπο έκφρασης και προσφοράς, το κατάλληλο ένδυμα. Στην περίπτωση αυτή ο άγιος Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης σημειώνει: «Ουχ όταν πολύς ο λόγος ρέη και έξω των καιρών φέρεται, θαυμαστός εστιν, αλλ' όταν βραχύς μεν η τω μήκει, πολύς δε τοις ενθυμήμασιν, και εν συντόμω το απαράλειπτον έχων, υπό του καιρού μάλιστα ψυχωθείς, ζωτικότερος φαίνεται»⁵. Ο ίδιος σημειώνει: «λόγου αρεταί μεν αλήθεια, συντομία, σαφήνεια, ευκαιρία, κακίαι δε ψεύδος, μακρηγορία, ασάφεια, το έξω των καιρών φέρεσθαι»⁶.

Κατά τη διερεύνηση ενός θέματος δημιουργούνται εντός του ανθρώπου θέσεις, αντιθέσεις, καταφάσεις και αρνήσεις. Έτσι, κατ' αρχάς, ο διάλογος αποτελεί την «καθ' εαυτόν» επικοινωνία του ανθρώπου, η οποία, αφενός μεν εγγυάται την υπεύθυνη κοινωνική σκέψη⁷ και αφετέρου τον οδηγεί στην αυτοσυνειδησία⁸.

Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος παρατηρεί πως ο διάλογος είναι το καλύτερο μέσο για να πείσουμε. Διαλέγεσαι, σημειώνει, με εκείνον που αγαπάς. Τα συζητάς όλα με θάρρος και ειλικρίνεια (παρησιία) και απευθύνεσαι ονομαστικά σε εκείνον με τον οποίον διαλέγεσαι, κι αυτό

² Πρβλ. Ι. Β. Κογκούλη, *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η ομαδο-συνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, έκδ. Β', Θεσσαλονίκη 2004, σ. 194.

³ Βλ. Ι. Β. Κογκούλη, *Διδακτική των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 169.

⁴ Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1332b 4-5.

⁵ Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης, *Επιστ.* 5,121.

⁶ Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης, *Επιστ.* 5,145.

⁷ Ι. Β. Κογκούλη, *όπ.παρ.*

⁸ Ι. Β. Κογκούλη, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Έκδ. Ε', Θεσσαλονίκη 2005, σ. 148.

είναι δείγμα αγάπης⁹.

Παράδειγμα για την ποιότητα του διαλόγου αποτελεί ο διάλογος του Θεού με τον άνθρωπο. Εδώ ο ιερός πατήρ παρατηρεί: Ο Θεός, ως πηγή και πλήρωμα της αγάπης, απευθυνόμενος προς τα άλλα πρόσωπα και ελκύοντας αυτά κοντά Του¹⁰ διαλέγεται με φιλανθρωπία, με ολόκληρο το λαό και ως άνθρωπος προς συνάνθρωπο¹¹. Δεν σταμάτησε το διάλογο ακόμα και μετά την πτώση του και ζητάει το διάλογο, γι' αυτό και έστειλε την Αγία Γραφή¹².

Ο Θεός διαλέγεται με γλυκύτητα και αγαθότητα και με τους κακούς, υποδεικνύει και συμβουλεύει (Κάιν)¹³. Δεν παραιτείται, παρόλο που τον παρακούμε σε πολλά. Ουράνιος όντας, στέκεται δίπλα στον ταπεινό άνθρωπο καθημερινά και επιμένει και δεν αφίσταται κι όταν δεν τον ακούμε¹⁴.

Ελκύει και δεν εκβιάζει, κερδίζει με την πειθώ κι όχι με τη βία¹⁵.

Ο Θεός δεν διαλέγεται εγωιστικά αφ' υψηλού αλλά ταπεινά και συγκαταβατικά προς την αδυναμία του ακροατή¹⁶. Ο Χριστός δεν έδειξε καμιά αλαζονεία αλλά υπερβολική ταπείνωση με τους μαθητές του και αντιμετώπισε με καταπληκτική πραότητα ακόμη και τον Ιούδα¹⁷.

⁹ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις την προς Κορινθίους δευτέραν επιστολήν, PG 61.491.4-7: «Ουκ ανεχόμεθα, φησί, σιγάν προς υμάς, αλλ' αεί βουλόμεθα και επιθυμούμεν φθέγγεσθαι και διαλέγεσθαι υμίν όπερ έθος των αγαπώντων εστί».

¹⁰ Βλ. Δ. Α. Λάππα, Διαλογική επικοινωνία και παιδαγωγική αγάπη στο σύγχρονο σχολείο, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 49.

¹¹ Περί μετανοίας, ομιλ. Η', 4, PG 49, 344.

¹² Ιω. Χρυσόστομος, Κατά Ιουδαίων, PG 48, 929.

¹³ Ιω. Χρυσόστομος, Εις την Γένεσιν, PG 53, 231, 23-29: «Τοσούτον τοίνυν αυτού αμαρτόντος και τοσαύτην επιδειξαμένου την καταφρόνησιν, ουκ απήτησε δίκην, ουδέ τιμωρίαν υπέρ των γεγεννημένων εισεπράξατο, αλλ' ωσανεί φίλος φίλω μετά πάσης ημερότητος διαλεγόμενος ούτω διελέχθη λέγων «Ημαρτες, ησύχασον». Μόνον το αμαρτηθέν αυτώ έδειξε, και συνεβούλευσε μη περαιτέρω προβήναι. Είδες υπερβολήν αγαθότητος;».

¹⁴ Ιω. Χρυσόστομος, Εις τον λαόν των Αντιοχείων, 49.171.14-16: «Καθ' εκάστην ημέραν ο Θεός ημίν διαλέγεται, και ουκ ακούομεν, και ουκ αφίσαι διαλεγόμενος».

¹⁵ Ιω. Χρυσόστομος, Ομιλία Ι', PG 59, 73.

¹⁶ Ιω. Χρυσόστομος, Εις την μνήμην του αγίου Βάσσου, PG 50.723.18-24: «Δεύτε, μάθετε απ' εμού, ότι πράος ειμι, και ταπεινός τη καρδία. Ουκ αφ' ών υπάρχω, λαλώ, αλλ' αφ' ών ελεώ, διαλέγομαι. Υπέρ την εξουσίαν φιλώ την χρηστότητα. Βασιλεύς ο ταυτά σοι λέγων ειμί μέγεθος έστι μοι δυνάμεως, αλλ' ου καταπλήττω σου τω παρόντι μοι δυνατώ την ασθένειαν».

¹⁷ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις τον άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν, PG 59.387, 28-34.

Απευθυνόμενος ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος προς τον άνθρωπο, θα τον συμβούλευε λέγοντας πως προϋπόθεση ενός γνήσιου διαλόγου του ανθρώπου προς τον εαυτό του και το συνάνθρωπο αποτελεί ο διάλογός του με το Θεό. Εδώ σημειώνει πως η προσευχή, ο διάλογος με το Θεό, είναι μεγάλο αγαθό και προσπορίζει πολλά οφέλη¹⁸.

Κατά τον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, αν συνειδητοποιήσουμε ότι διαλεγόμαστε με τον Κύριο των Αγγέλων, θα αντλήσουμε δύναμη και παρακίνηση για τις υποθέσεις μας¹⁹. Ας γονατίσουμε σωματικά και πνευματικά, με συγκέντρωση και κατά μόνας, για να μας αναστήσει και να μας βγάλει από το βούρκο της αμαρτίας²⁰. Ο ίδιος Ιεράρχης γράφει πως πρέπει να βρίσκουμε ώρες ησυχίας και απομόνωσης από τα καθημερινά για να διαλεγόμαστε με τον εαυτό μας, για να εξημερώσουμε το θηρίο που υπάρχει μέσα μας²¹. Να διαλεγόμαστε με τον εαυτό μας και να μην είμαστε μόνο κριτές των πράξεων των άλλων²².

Ο τίμιος και συνεχής διάλογος με τον εαυτό μας και η αναγνώριση των πονηρών επιθυμιών, θα μας κάνει να αποβάλουμε την επιθυμία των γήινων και εφήμερων²³.

Ο παραπάνω προβληματισμός στο χώρο του σχολείου σημαίνει πως ο καθένας πρέπει πρώτα να σκέπτεται αυτά που πρόκειται να πει και κατόπιν να ομιλεί.

Για το διάλογο του ανθρώπου με το συνάνθρωπο, το ενδιαφέρον προς τον οποίο αιτιολογείται από την κοινή θεία καταγωγή όλων των

¹⁸ Ιω. Χρυσόστομος, *Εις την Γένεσιν*, PG 53,280,40-43: «Ει γάρ άνθρωπω τις διαλεγόμενος εναρέτω ου μικράν εξ αυτού καρπούται την ωφέλειαν, ο Θεώ διαλέγεσθαι καταξιωθείς πόσων ουκ απολαύσεται των αγαθών; Η γαρ ευχή διαλεξίς εστι προς τον Θεόν».

¹⁹ Ιω. Χρυσόστομος, *Εις το «Αίνει, η ψυχή μου, τον Κύριον»* (Ψαλμός 145), PG 55.527,18-21: «αν νοήσωμεν ημείς, ότι τω των αγγέλων Δεσπότη διαλεγόμεθα, ικανήν εις το προσέχειν εαυτοίς υπόθεσιν εκ τούτου ληψόμεθα».

²⁰ Μεγ. Εβδ., 5, ΕΠΕ 35,542.

²¹ Ιω. Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τας Πράξεις των Αποστόλων*, PG 60.220, 23-26: «Πόθεν ελκνόμεθα διαπαντός του βίου; Ουδέποτε την τέχνην εμελετήσαμεν ταύτην ουδέποτε εν καιρώ σχολής ουκ όντος του αγώνος διελέχθημεν προς εαυτούς τι των χρησίμων».

²² Ιω. Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις προς Φιλιππησίους επιστολήν*, PG 62.253.16-18: «Ουδείς προς εαυτόν διαλέγεται, αλλ' εν τοις ετέρων σφοδροί κάθηνται πάντες εξετασταί».

²³ Ιω. Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις προς Κορινθίους δευτέραν επιστολήν*, PG 61.472, 50-54: «Αν γαρ ούτως εαυτοίς διαλεγώμεθα, και ταύτα και τα τοιαύτα επάδωμεν συνεχώς ταίς πονηραίς ημών επιθυμίαις, ταχέως και τον των παρόντων εκβαλούμεν έρωτα, και τον των μελλόντων ανάψομεν».

ανθρώπων²⁴, ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος παρατηρεί πως, όταν διαλέγεσαι με ενάρετο ωφελείσαι πολύ και όντας ευσεβής οι διαλεγόμενοι μαζί σου απολαμβάνουν την πνευματική ευωδία και την άριστη συμπεριφορά σου²⁵. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε πως η διαλογική και παιδαγωγική σχέση είναι υψηλής ποιότητας διανθρώπινη σχέση. Αναπτύσσει ιδιαίτερη δυναμική ανάμεσα στον παιδαγωγό και τον παιδαγωγούμενο. Έχει χαρακτήρα προσωποκεντρικό, καθώς στηρίζεται στην αναγνώριση από τον παιδαγωγό του μαθητή ως προσώπου. Προϋποθέτει επίσης γνησιότητα στην κίνηση του παιδαγωγού προς το μαθητή, σοβαρή προσπάθεια για γνωριμία, κατανόηση και αποδοχή του και τανάπαλι.

Ο ιερός πατήρ θα προέτρεπε τον παιδαγωγό σημειώνοντας πως είναι ανάγκη να διαλεγόμαστε για πράγματα που και τους άλλους ωφελούν αλλά και σ' εμάς παρέχουν την ικανοποίηση ότι κάναμε το καθήκον μας²⁶.

Οι νέοι πρέπει να συζητούν για την ουράνια φιλοσοφία και εμείς να συζητάμε μαζί τους για την αγνότητα, τη σεμνότητα, την καταφρόνηση χρημάτων και δόξας και τις θείες εντολές²⁷.

Ο διάλογος, κατά τον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, γίνεται ελκυστικός, όταν ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα του συνομιλητή, διότι «τα συνήθη φίλα» και ο δάσκαλος πρέπει να γνωρίζει και να εκμεταλλεύεται τα ενδιαφέροντα του παιδιού ταυτιζόμενος συναισθηματικά μαζί του²⁸.

Ο διάλογος του δασκάλου ή καθηγητή με τους μαθητές προκύπτει από τις θέσεις του ιερού πατρός για το διάλογο με το συνάνθρωπο. Ασφαλώς η απροθυμία στη συνομιλία με κάποιον ισοδυναμεί με περιφρόνηση προς το πρόσωπό του και ύβρη κατά του Θεού. Κατά τη διαδικασία του διαλόγου το πρόσωπο του συνομιλούντος οφείλει να είναι εύθυμο, προκειμένου να προσφέρει χαρά στο συνομιλητή του (PG 31, 644). Ο ιερός Χρυσόστομος θα σημειώσει πως ο διάλογος πρέπει να είναι απερίσπαστος από θορύβους και να γίνεται απόμερα και χωρίς επί-

²⁴ Βλ. Δ. Α. Λάππα, *Διαλογική επικοινωνία...*, σ. 56.

²⁵ Ιω. Χρυσόστομος, *Εις την Γένεσιν*, PG 53.280, 40-41: «ανθρώπω τις διαλεγόμενος ενάρετω ου μικράν εξ αυτού καρπούται την ωφέλειαν».

²⁶ Κατήχ. ΣΤ', 13, ΕΠΕ 30, 462, Sources Chret., T. 50, 222

²⁷ Περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων, 17 ΕΠΕ 30,638 και 28, ΕΠΕ 30,648.

²⁸ Ματθ., ομιλ. ΣΤ', ΕΠΕ 9, 200-MG 57,65 και Φιλιπ., ομιλ. ΙΑ', ΕΠΕ 21,648-MIG 62,262, ομιλ. Γ', 5.

δειξη, ώστε να εξασφαλίζεται η προσήλωση του ακροατή²⁹.

Ο λόγος πρέπει να είναι ήρεμος και ήπιος, ιδίως με τα παιδιά³⁰. Όταν πρόκειται για κάτι σπουδαίο, να το συζητάμε ιδιαιτέρως με το φίλο μας. Ο διάλογος είναι το επόμενο βήμα μετά τον ελεγκτικό λόγο³¹.

Η προσήνεια, η απλότητα, η ταπεινοφροσύνη και η πραότητα του δασκάλου διευκολύνει το διάλογο³², ενώ η «αποθηριωμένη» συμπεριφορά φέρνει αντίθετα αποτελέσματα³³. Χρειάζεται ανεκτικότητα και μακροθυμία απέναντι στους αντιφρονούντες για να τους αποπαγιδεύσουμε από τα δίχτυα του διαβόλου. Χωρίς εξουσιαστικότητα αλλά με επιείκεια, σταθερότητα, αδελφικότητα και καλοσύνη είναι δυνατόν να συνετίσουμε τους πλανεμένους³⁴.

Ο διάλογος επιτυγχάνει όταν γίνεται με ισοτιμία, αυθεντικότητα, διαλλακτικότητα και ελευθερία επιλογής³⁵. Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφερόμενος στο άγιο Απόστολο Παύλο σημειώνει: «Ου .. ως διδάσκαλος μαθηταίς, αλλ' ως μαθητής μαθηταίς ομοτίμοις διαλεγόμενος, ούτω εξισάνει τον λόγον»³⁶.

Δεν μπορούμε να πείσουμε κάποιον για το εσφαλμένο της γνώμης του παίρνοντας αμέσως αντίθετη θέση, αλλά να τον οδηγήσουμε με επιχειρήματα να πεισθεί³⁷.

²⁹ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις τον άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν, PG 59.156, 31-34: «....όταν προς τινας διαλεγάμεθα, και μη πείθωμεν, μη δυσχεραίνειν, μηδέ εκθηριούσθαι, Ου γαρ έστιν ανύσαι τον χαλεπαίνοντα, αλλά και απειθέστερον εργάζεσθαι μάλλον».

³⁰ Ιω. Χρυσόστομος, Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν, PG 47.323.34-35: «μετά προσηνείας πολλής προς τα παιδιά διαλεξόμεθα».

³¹ Ιω. Χρυσόστομος, Εις την Γένεσιν, PG 53.62,15-18: «ει και χθες σφοδρότερον εχρησάμεθα τω λόγω, αλλά σήμερον προσηνεστέραν ποιησόμεθα την διάλεξιν, και καθάπερ μέλη ημέτερα θεραπεύσομεν».

³² Ιωάν., ομιλ. ΙΓ', 2, PG 59,89.

³³ Βλ. υποσ. 29.

³⁴ Ιω. Χρυσόστομος, Κατήχησις πρώτη προς τους μέλλοντας φωτίζεσθαι 6. 13, ΕΠΕ 30,462: «Κάν διαλεγάμεθα προς τινας, μετ' επιεικείας και πολλής της πραότητος τούτο ποιώμεν».

³⁵ Ιω. Χρυσόστομος, Ερμηνεία εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, PG 60.654.

³⁶ Ιω. Χρυσόστομος, Εις Β' Κορινθίους ομιλία Γ', PG 61.407.

³⁷ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις προς Κορινθίους πρώτην επιστολήν, PG 61.309, 25-31: «Τον γαρ μέλλοντα διασαλεύειν δόξαν πεπηγυίαν και εις το εναντίον περιτρέπειν, ουκ ευθέως τα εναντία λέγειν δει επεί καταγέλαστος έσται παρά τοις προκατειλημμένοις υπό της εναντίας ψήφου επειδή το σφόδρα παράδοξον ουκ αν γένοιτο εκ προοιμίων ευπαράδεκτον, αλλά χρή πρότερον υπορύξαντα καλώς δι'ετέρων, τότε εις το εναντίον περιτρέ-

Ο ιερός Χρυσόστομος σημειώνει πως υπάρχουν και περιπτώσεις που πρέπει να αρνούμαστε το διάλογο και να είμαστε αυστηροί. Όταν όμως πρέπει, κάνουμε το διάλογο με υπομονή, ακόμα και με τους αντιφρονούντες και τους αμελείς, άσχετα με το αποτέλεσμα, γιατί η διάθεση για προσφορά μετράει³⁸.

Πρέπει, λέγει ο Χρυσόστομος, να ακούμε πρώτα για να απαντούμε εύστοχα και αμερόληπτα³⁹.

Με τους διεστραμμένους διαλεγόμαστε μέχρι του σημείου που πιστεύουμε ότι θα προκύψει βλάβη αν διακοπεί ο διάλογος⁴⁰.

Σε κάθε περίπτωση εγκαρδιώνει το συνομιλητή ο διάλογος, όταν δίνεις την αίσθηση ότι συμβουλεύεις και δεν επιβάλλεις, ότι δεν δικάζεις αλλά κρίνεσαι και δίνεις την ευκαιρία στο συνομιλητή να εξωτερικευτεί⁴¹.

Ο διάλογος υλοποιείται μέσω συγκεκριμένων περιεχομένων. Ως προς το μάθημα των Θρησκευτικών σημειώνουμε πως, εδώ πρόκειται για περιεχόμενα προσωποκεντρικά. Υπάρχει δηλαδή εγγενής συγγένεια μεταξύ διαλόγου και χριστιανικής διδαχής, όπου πρόσωπο και μήνυμα ταυτίζονται. Μέσα απ' αυτά μιλάει ο Θεός και καλεί τον άνθρωπο σε σχέση και συνάντηση. Ο λόγος τους είναι λόγος επικοινωνιακός, με ανοιχτό και δυναμικό χαρακτήρα, κυριαρχούμενος από διαλογικές δυνάμεις, την αγάπη και τη διάθεση του ενός προσώπου να περάσει στη θέση του άλλου. Ο λόγος τους, απευθυνόμενος προς αμφοτέρους, δάσκαλο και μαθητή, τους φέρνει κοντύτερα τον ένα στον άλλο μέσα από τη σχέση τους με το Θεό και κοντύτερα προς το Θεό μέσα από τη σχέση του ενός με τον άλλο.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως ο διάλογος συντελεί, ώστε οι μαθητές:

- Να οδηγούνται στην αυτοαγωγή και αυτομόρφωση.
- Να αναπτύσσουν την ικανότητα να σκέφτονται.
- Να μπορούν να έρχονται αντιμέτωποι με αντιτιθέμενες καταστάσεις και προβληματισμούς.
- Να είναι σε θέση κατά τη διαδικασία της μάθησης να αντιλαμβάν-

τειν».

³⁸ Α' Κορ., ομιλ. Γ', 5, PG 61,30.

³⁹ Ιω. Χρυσόστομος, Επιστολή προς την μακαρίαν Ολυμπιάδα και προς πάντας τους πιστούς, ότι τον εαυτόν μη αδικούντα ουδείς παραβλάψαι δυνήσεται, PG 52,1.22-28.

⁴⁰ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις την προς Τιμόθεον επιστολήν πρώτην, PG 62,561,33-36.

⁴¹ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις προς Κορινθίους πρώτην επιστολήν, PG 61. 199,34-41.

δειξη, ώστε να εξασφαλίζεται η προσήλωση του ακροατή²⁹.

Ο λόγος πρέπει να είναι ήρεμος και ήπιος, ιδίως με τα παιδιά³⁰. Όταν πρόκειται για κάτι σπουδαίο, να το συζητάμε ιδιαιτέρως με το φίλο μας. Ο διάλογος είναι το επόμενο βήμα μετά τον ελεγκτικό λόγο³¹.

Η προσήνεια, η απλότητα, η ταπεινοφροσύνη και η πραότητα του δασκάλου διευκολύνει το διάλογο³², ενώ η «αποθηριωμένη» συμπεριφορά φέρνει αντίθετα αποτελέσματα³³. Χρειάζεται ανεκτικότητα και μακροθυμία απέναντι στους αντιφρονούντες για να τους αποπαγιδεύσουμε από τα δίχτυα του διαβόλου. Χωρίς εξουσιαστικότητα αλλά με επιείκεια, σταθερότητα, αδελφικότητα και καλοσύνη είναι δυνατόν να συνετίσουμε τους πλανεμένους³⁴.

Ο διάλογος επιτυγχάνει όταν γίνεται με ισοτιμία, αυθεντικότητα, διαλλακτικότητα και ελευθερία επιλογής³⁵. Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφερόμενος στο άγιο Απόστολο Παύλο σημειώνει: «Ου .. ως διδάσκαλος μαθηταίς, ἀλλ' ως μαθητής μαθηταίς ομοτίμοις διαλεγόμενος, ούτω εξισάνει τον λόγον»³⁶.

Δεν μπορούμε να πείσουμε κάποιον για το εσφαλμένο της γνώμης του παίρνοντας αμέσως αντίθετη θέση, αλλά να τον οδηγήσουμε με επιχειρήματα να πεισθεί³⁷.

²⁹ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις τον άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν, PG 59.156, 31-34: «....όταν προς τινας διαλεγώμεθα, και μη πείθωμεν, μη δυσχεραίνειν, μηδέ εκθηριούσθαι, Ου γαρ έστιν ανύσαι τον χαλεπαίνοντα, αλλά και απειθέστερον εργάζεσθαι μάλλον».

³⁰ Ιω. Χρυσόστομος, Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν, PG 47.323.34-35: «μετά προσηνείας πολλής προς τα παιδιά διαλεξόμεθα».

³¹ Ιω. Χρυσόστομος, Εις την Γένεσιν, PG 53.62,15-18: «ει και χθες σφοδρότερον εχρησάμεθα τω λόγω, αλλά σήμερον προσηνεστέραν ποιησόμεθα την διάλεξιν, και καθάπερ μέλη ημέτερα θεραπεύσομεν».

³² Ιωάν., ομιλ. ΙΓ', 2, PG 59,89.

³³ Βλ. υποσ. 29.

³⁴ Ιω. Χρυσόστομος, Κατήχησις πρώτη προς τους μέλλοντας φωτίζεσθαι 6. 13, ΕΠΕ 30,462: «Κάν διαλεγώμεθα προς τινας, μετ' επιεικείας και πολλής της πραότητος τούτο ποιώμεν».

³⁵ Ιω. Χρυσόστομος, Ερμηνεία εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, PG 60.654.

³⁶ Ιω. Χρυσόστομος, Εις Β' Κορινθίους ομιλία Γ', PG 61.407.

³⁷ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις προς Κορινθίους πρώτην επιστολήν, PG 61.309, 25-31: «Τον γαρ μέλλοντα διασαλεύειν δόξαν πεπηγυίαν και εις το εναντίον περιτρέπειν, ουκ ευθέως τα εναντία λέγειν δει επεί καταγέλαστος έσται παρά τοις προκατειλημμένοις υπό της εναντίας ψήφου επειδή το σφόδρα παράδοξον ουκ αν γένοιτο εκ προοιμίων ευπαράδεκτον, αλλά χρή πρότερον υπορύξαντα καλώς δί'ετέρων, τότε εις το εναντίον περιτρέ-

Ο ιερός Χρυσόστομος σημειώνει πως υπάρχουν και περιπτώσεις που πρέπει να αρνούμαστε το διάλογο και να είμαστε αυστηροί. Όταν όμως πρέπει, κάνουμε το διάλογο με υπομονή, ακόμα και με τους αντιφρονούντες και τους αμελείς, άσχετα με το αποτέλεσμα, γιατί η διάθεση για προσφορά μετράει³⁸.

Πρέπει, λέγει ο Χρυσόστομος, να ακούμε πρώτα για να απαντούμε εύστοχα και αμερόληπτα³⁹.

Με τους διεστραμμένους διαλεγόμαστε μέχρι του σημείου που πιστεύουμε ότι θα προκύψει βλάβη αν διακοπεί ο διάλογος⁴⁰.

Σε κάθε περίπτωση εγκαρδιώνει το συνομιλητή ο διάλογος, όταν δίνεις την αίσθηση ότι συμβουλεύεις και δεν επιβάλλεις, ότι δεν δικάζεις αλλά κρίνεσαι και δίνεις την ευκαιρία στο συνομιλητή να εξωτερικευτεί⁴¹.

Ο διάλογος υλοποιείται μέσω συγκεκριμένων περιεχομένων. Ως προς το μάθημα των Θρησκευτικών σημειώνουμε πως, εδώ πρόκειται για περιεχόμενα προσωποκεντρικά. Υπάρχει δηλαδή εγγενής συγγένεια μεταξύ διαλόγου και χριστιανικής διδαχής, όπου πρόσωπο και μήνυμα ταυτίζονται. Μέσα απ' αυτά μιλάει ο Θεός και καλεί τον άνθρωπο σε σχέση και συνάντηση. Ο λόγος τους είναι λόγος επικοινωνιακός, με ανοιχτό και δυναμικό χαρακτήρα, κυριαρχούμενος από διαλογικές δυνάμεις, την αγάπη και τη διάθεση του ενός προσώπου να περάσει στη θέση του άλλου. Ο λόγος τους, απευθυνόμενος προς αμφοτέρους, δάσκαλο και μαθητή, τους φέρνει κοντύτερα τον ένα στον άλλο μέσα από τη σχέση τους με το Θεό και κοντύτερα προς το Θεό μέσα από τη σχέση του ενός με τον άλλο.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως ο διάλογος συντελεί, ώστε οι μαθητές:

- Να οδηγούνται στην αυτοαγωγή και αυτομόρφωση.
- Να αναπτύσσουν την ικανότητα να σκέφτονται.
- Να μπορούν να έρχονται αντιμέτωποι με αντιτιθέμενες καταστάσεις και προβληματισμούς.
- Να είναι σε θέση κατά τη διαδικασία της μάθησης να αντιλαμβάν-

πειν».

³⁸ Α' Κορ., ομιλ. Γ', 5, PG 61,30.

³⁹ Ιω. Χρυσόστομος, Επιστολή προς την μακαρίαν Ολυμπιάδα και προς πάντας τους πιστούς, ότι τον εαυτόν μη αδικούντα ουδείς παραβλάψαι δυνήσεται, PG 52,1.22-28.

⁴⁰ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις την προς Τιμόθεον επιστολήν πρώτην, PG 62,561,33-36.

⁴¹ Ιω. Χρυσόστομος, Υπόμνημα εις προς Κορινθίους πρώτην επιστολήν, PG 61. 199,34-41.

νονται τη κοινή ευθύνη καθηγητών και μαθητών.

- Να καταλάβουν ότι η μάθηση είναι αποτελεσματικότερη σ' ένα κλίμα που επικρατούν δημοκρατικές διαδικασίες, που επιτρέπει τη συναισθηματική εκτόνωση και την ελεύθερη διατύπωση των απόψεων.
- Να μάθουν να αμφιβάλλουν, να σκέφτονται, να κρίνουν και ν' αξιολογούν⁴².

Όλα αυτά δεν αποτελούν απλές τεχνικές επικοινωνίας, αλλά καλλιέργεια δεξιοτήτων ζωής, αφού το να μάθω να σέβομαι, να συνυπάρχω, να επικοινωνώ συνιστούν δεξιότητες ζωής.

Ο ρόλος του δασκάλου ή καθηγητή είναι να δημιουργήσει για τον κάθε μαθητή ένα περιβάλλον στο οποίο αυτός θα ενθαρρύνεται στην έρευνα, το οποίο θα τον παροτρύνει να διαλέγεται, να τοποθετείται, να διαμορφώνει στάσεις ζωής, να αποκτά αυτοπεποίθηση. Ο ρόλος του δεν περιορίζεται στην απλή μεταβίβαση στους μαθητές γνώσεων, αλλά στη δημιουργία δυνατοτήτων με βάση τις οποίες οι ίδιοι οι μαθητές θα μπορούν να τις ερευνούν. Ο δάσκαλος οδηγεί τους μαθητές στην ανάδειξη της δημιουργικότητας, στοιχείο που αποτελεί συστατικό της ανθρωπίνης προσωπικότητας.

Ο δάσκαλος ή ο καθηγητής αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην ανάπτυξη των εμπειριών των μαθητών και παράλληλα προσφέρει ευκαιρίες στο παιδί για να μπορεί το ίδιο να εξασφαλίσει τις δικές του απαντήσεις. Γι' αυτό ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος σημειώνει «παιδαγωγού χρεια ακριβούς... ώστε ρυθμίζει τον παίδα»⁴³.

Κατά την πραγμάτωση μιας διδασκαλίας διακρίνουμε καταρχήν τον κλειστό, τον ανοιχτό και τον εξελίσσοντα διάλογο. Ο πρώτος αφορά ένα συγκεκριμένο θέμα, μια διδακτική ενότητα. Ο δεύτερος παρέχει τη δυνατότητα στους μαθητές να επιλέγουν οι ίδιοι περισσότερα του ενός θέματα για συζήτηση. Ο τρίτος συμβάλλει στην ανάσυρση από τις συνειδήσεις των μαθητών όλων εκείνων των στοιχείων τα οποία ενυπάρχουν υπό μορφή εμπειριών, γνώσεων, κ.λπ.⁴⁴

Μια άλλη διάκριση περιλαμβάνει:

- Τον διάλογο αναζήτησης. Εδώ μέσα από αντιπαραθέσεις πληροφοριών δικαιολογούμε γνώμες ή απόψεις.

⁴² Βλ. Ι. Β. Κογκούλη, *Η σχολική τάξη ...*, σ. 197 - 198.

⁴³ Ιω. Χρυσόστομος, *Περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων*, ΕΠΕ, 30,656.

⁴⁴ Βλ. Ι. Β. Κογκούλη, *Διδακτική ...*, σ. 170.

- Τον πειστικό διάλογο. Μέσα από διαλογική διαδικασία καταβάλλεται προσπάθεια να πεισθούν οι συνομιλητές για την ορθότητα μιας θεωρίας ή γνώμης.
- Τον διαφωτιστικό διάλογο. Εδώ η παρουσίαση ή η απόσπαση πληροφοριών στοχεύει στην κατοχύρωση ή δικαιολόγηση των απόψεων του διαλεγόμενου⁴⁵.

Μέσα από τη διαλογική διαδικασία οι μαθητές:

- Αντιπαρατίθενται με σύνολο πληροφοριών που καλούνται να τις επεξεργαστούν.
- Δέχονται πως η γνώμη των άλλων έχει για τον καθένα τους αξία.
- Παράλληλα μαθαίνουν την πολυπλοκότητα των τρόπων χρήσης και αξιολόγησης των πληροφοριών αυτών με αποτέλεσμα να μάθει να ακούει περισσότερο παρά να μιλάει⁴⁶.

Η παιδεία μας φαίνεται να δείχνει στις μέρες μας να αλληθωρίζει. Η προσπάθεια επομένως του καθενός μας, ο οποίος έχει ως όραμά του ένα καλύτερο κόσμο και ο οποίος θέλει να μιμείται στο ενδιαφέρον για τη νέα γενιά του τον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, πρέπει να είναι η συμβολή του στο σωστό προσανατολισμό της παιδείας. Ο σοφός διδάσκαλος και παιδαγωγός Κωνσταντίνος Οικονόμου ο εξ Οικονόμων (τον περασμένο χρόνο έκλεισαν 150 χρόνια από το θάνατό του), αφού σημείωνε πως Πλάτων, Αριστοτέλης, Πλούταρχος και οι θείες γραφές έδιναν την ύλη για τους λόγους του περί αγωγής⁴⁷, τόνιζε: «Μη φίλη πατρίς, μη ευρεθώσί ποτε εις τους κόλπους σου γνήσιά σου τέκνα τρεφόμενα δια χολής πικρίας και φαρμάκου **κακοηθείας και δυσσεβείας**, άτινα μέλλουσι να κατασπαράξωσι τα σπλάχνα σου φοβερώτερον παρά τους βαρβαρώτατους τυράννους σου!...Είναι προτιμότερον να ζη τις ορθώς, παρά να ομιλή μόνον γλαφυρώς»⁴⁸.

⁴⁵ Βλ. Ι. Β. Κογκούλη, *Η σχολική τάξη ...*, σ. 198.

⁴⁶ Πρβλ. Ι. Β. Κογκούλη, *Εισαγωγή ...*, σ. 149-150.

⁴⁷ Κ. Οικονόμου, *Τα σωζόμενα Φιλολογικά συγγράμματα*, τ. Α' (1871), σ. 39.

⁴⁸ Οπ. παρ., σ. 43.

